

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

НАМАНГАН МУҲАНДИСЛИК-ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

“ТЕХНОЛОГИЯ” ФАКУЛЬТЕТИ

“МЕНЕЖМЕНТ” КАФЕДРАСИ

2А-МЖ-11 гуруҳ талабаси
Рахимжонов Шерзодбек

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: Бозор муносабатлари шароитида хизмат кўрсатиш соҳасининг
ривожланиши (Чортоқ тумани мисолида)

Илмий раҳбар:

и.ф.н.Т.Дадабоев

Наманган-2015

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	4
I БОБ Бозор муносабатлари шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг назарий асослари.....	7
1.1. Хизмат кўрсатиш фаолиятининг моҳияти ва мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги роли.....	7
1.2. Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг концептуал йўналишлари.....	9
1.3. Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг жаҳон тажрибаси.....	12
1.4 Хизмат соҳасини юксалтиришга қаратилган тизимли ислохотлар.....	14
II БОБ Наманган вилояти Чортоқ туманининг ижтимоий иқтисодий ва хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланиши таҳлили.....	22
2.1. Наманган вилояти Чортоқ туманининг ижтимоий иқтисодий ривожланиши кўрсаткичлари таҳлили.....	22
2.2. Чортоқ туманининг хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланиши таҳлили	24
III БОБ Хизматлар соҳасини янада ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари.....	25
3.1. Хизмат кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш борасидаги истиқболли вазифалар.....	25
3.2. Хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти самарадорлигини оширишнинг ташкилий механизмини такомиллаштириш.....	27
3.3 Хизмат кўрсатиш корхоналари самарадорликни оширишнинг асосий йўллари.....	29
3.4. Хизмат кўрсатиш ва сервис корхоналарини ривожлантиришда чет эл тажрибаси.....	31
ХУЛОСА ВА АКЛИФЛАР.....	35
Фойдаланилган дабиётлар.....	38

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Мамлакатимизда барқарор ва самарали иқтисодий шакллантириш борасида амалга ошириб келинаётган ислохотлар бугунги кунда ўзининг натижаларини намойён этмоқда. Хусусан хизмат курсатиш ва сеовис соҳаларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал суратларда ривожланиши натижасида аҳоли фаровонлигини таъминлаш ва иш билан бандлик масалаларини ҳал қилиш имконияти яратилди. Шу боис, ушбу соҳани тараққий эттириш республика ҳукуматининг доимо диққат эътиборида бўлиб келмоқда.

Шу мақсадда, кейинги йилларда республикаимиз томонидан қабул қилинган бир қатор қонунлар ва меъёрий ҳужжатларда, жумладан Ўзбекистон Республикаси Президенти мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги нутқида "... хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодийимизни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим манбаи ва омили ҳисобланади. Жаҳон тажрибаси бугун айнан ушбу соҳа ялпи ички маҳсулотни шакллантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, одамларнинг фаровонлигини оширишда етакчи ўрин тутишини кўрсатмоқда.

2014 йилда бозор хизматлари кўрсатиш ҳажми 15,7 фоизга ўсди, уларнинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 53 фоиздан 54 фоизга ошди. Бугунги кунда иқтисодий банд бўлган аҳолининг 50 фоиздан ортиғи ушбу тармоқда меҳнат қилмоқда. Ҳар йили яратилаётган янги иш ўринларининг, авваламбор, касб-ҳунар коллежлари битирувчилари учун ташкил этилаётган иш ўринларининг учдан бир қисмидан кўпроғи айнан мазкур соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда.

Бу борада хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганини таъкидлаш жоиз. Мобиль алоқа, юқори тезликда ишлайдиган интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда.

Сўнгги беш йилда анъанавий маиший ва коммунал хизматлар улуши 16 фоиздан 9,5 фоизга тушди, юқори технологиялар асосидаги хизматлар улуши эса 21,2 фоизга қадар кўтарилди”¹ деб таъкидлади.

Бозор муносабатлари ривожланиши шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ташкилий-иқтисодий жиҳатдан тўғри шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Агар ушбу соҳанинг ривожланиши ташкилий жиҳатдан оптимал ва хизматлар бозори конъюктурасига нисбатан эгилувчан бўлса, хизмат кўрсатиш сифати ва самарадорлиги шунчалик юқори бўлади. Хизмат кўрсатиш соҳасида меҳнат фаолиятини ташкил этишни тўғри йўлга қўйиш миллий иқтисодий микёсида бир қатор ижтимоий ва иқтисодий муаммоларни бартараф этишга сабаб бўлади. Масалан, соҳани ривожлантириш асосида аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш, хизматчиларни ишбилармонлик фаоллигини ошириш, кўрсатилаётган хизматларни оператив тарзда ташкил этилиши ва бошқаларни яхшиланишига сабаб бўладики, буларнинг барчаси охир-оқибатда мамлакат аҳолиси турмуш даражаси ва сифатини оширишга олиб келади.

Хизмат кўрсатиш соҳасида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш жараёни таркибий қисмларининг мураккаблиги ва хилма хиллиги, уларнинг бажарилиш тадбирларини мустақил танлаш, ҳисоблаш, лойиҳалаштириш ва мувофиқлаштириш имкониятлари меҳнатнинг мазмунига муҳим ўзгаришлар киритади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг «мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишлари»га бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2015 йил 17 январь

Бозор муносабатлари шароитида ушбу долзарб вазифани ҳал қилиш борасида салмоқли, ижобий натижаларга эришилди. Аммо, ҳозирда ҳам тадбиркорликни ривожлантиришнинг ҳуқуқий ва иқтисодий шарт-шароитларини такомиллаштириш, уни пул маблағлари билан таъминлаш муаммолари ўз ечимини кутмоқда.

Бозор иқтисодиёти шароитида хизмат соҳаларини ривожлантириш орқали бандлик масалаларини етарлича илмий тадқиқ этилмаганлиги ва бу борада бир қатор муаммолар мавжуд эканлиги мавзуни долзарблигини белгилайди.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Хизмат кўрсатиш сервис соҳаларининг ўзига хос хусусиятлари ва айрим назарий ва амалий жиҳатлари мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан Пардаев М.К., Қудратов Г. Абдукаримов Б. А., Мирзаев Қ ва Э.Файзиев кабиларнинг илмий ишларида ёритилган.

Бу ишларда хизмат соҳаларини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятлари, уни тараққий эттириш концепциялари, ижтимоий-иқтисодий муаммоларини ҳал этиш йўллари ва услублари етарли даражада тадқиқ этилган. Бироқ, ҳукуматимиз томонидан хизматлар кўрсатиш соҳасида тадбиркорлик фаолиятини янада кучайтириш, унинг бандликни таъминлашдаги аҳамиятини ва ЯИМ даги улушини ошириш масалалари кўзда тутилганлиги мазкур танланган мавзунинг янада долзарблигини ва бу борада ҳали етарлича иш олиб борилмаганлигидан далолат беради.

Битирув малака ишининг мақсади Бозор муносабатлари шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ва корхоналарда хизмат кўрсатиш фаолияти самарадорлигини оширишнинг ташкилий механизминини такомиллаштириш юзасидан илмий-амалий таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Мазкур мақсаддан келиб чиққан ҳолда Битирув малака ишида куйидаги вазифалар белгиланди ва ҳал қилинди:

- Хизмат кўрсатиш фаолиятининг моҳияти ва мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги роли кўриб чиқиш;

- Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг концептуал йўналишларини кўриб чиқиш;

- Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг жаҳон тажрибасини ўрганиш;

- Хизмат соҳасини юксалтиришга қаратилган тизимли ислоҳотлар назарий асосларини кўриб чиқиш;

- Наманган вилояти Чортоқ туманида хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланиши таҳлил қилиш;

- Хизмат кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш борасидаги истиқболли вазифаларни аниқлаш;

- Хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти самарадорлигини оширишнинг ташкилий механизминини такомиллаштириш бўйича фикрлар бериш;

- Хизмат кўрсатиш корхоналари самарадорликни оширишнинг асосий йўллари бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Битирув малака ишининг объекти сифатида Наманган вилояти Чортоқ тумани иқтисодиёти тармоқларида хизмат кўрсатиш соҳалари белгиланган.

Битирув малака ишининг предмети сифатида Наманган вилояти Чортоқ тумани иқтисодиёти тармоқларида хизмат кўрсатиш корхоналари ўртасидаги мавжуд иқтисодий муносабатлар мажмуи танланди.

Битирув малака ишининг услубий ва назарий асосини Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиёти, иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш ва мамлакат модернизациялаштириш сиёсатида оид асарлари, кичик ва хусусий бизнесни ривожлантиришига бағишланган хорижий ҳамда маҳаллий олимларнинг илмий ишлари, Ўзбекистон Республикасининг кичик бизнес па хусусий тадбиркорлик фаолиятини тартибга солишга қаратилган қонунлари ва меъёрий ҳужжатлари ташкил этади.

Битирув малака иши бажариш жараёнида Ўзбекистон Республикаси Сатистика Кумитаси, Наманган вилояти ва Чортоқ тумани хокимлиги иқтисодиёт бошқармаси, Статистика бошқармаси ҳисоботлари ҳамда таҳлиллар натижаларидан фойдаланилди.

Битирув малака ишининг амалий аҳамияти шундан иборатки, иқтисодиёти тармоқларида хизмат кўрсатиш корхоналарини янада ривожлантириш, самарадорлигини ошириш, хизмат соҳасини юксалтиришга қаратилган тизимли ислохотлар кучайтириш ҳамда хизмат кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш борасидаги истиқболли вазифаларни белгилаш уларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш юзасидан ишлаб чиқилган ёндашувлардан Наманган вилояти иқтисодиётининг турли соҳаларида кичик бизнес ва хусусий корхоналарни истиқболда ривожлантириш режаларини асослашда, Иқтисодиёт таълим йўналишларида тахсил олаётган талабаларга «Кичик бизнесни бошқариш», «Тадбиркорлик асослари», «Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик» фанларини ўқитишда, ҳамда Наманган вилояти хокимлиги томонидан мазкур масалага оид дастурий хужжат ва амалий чора-тадбирларини ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкин.

Битирув малака ишининг таркиби Битирув малака иши Қириш, 3 та боб, хулоса ва таклифлар ҳамда фойдаланилган адабиётлар руйхатидан ташкил топган.

1-БОБ. Бозор муносабатлари шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг назарий асослари

1.1. Хизмат кўрсатиш фаолиятининг моҳияти ва мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги роли

Ўзбекистон Президенти Ислон Каримовнинг мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги нутқида “... хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим манбаи ва омили ҳисобланади. Жаҳон тажрибаси бугун айнан ушбу соҳа ялпи ички маҳсулотни шакллантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, одамларнинг фаровонлигини оширишда етакчи ўрин тутишини кўрсатмоқда.

2014 йилда бозор хизматлари кўрсатиш ҳажми 15,7 фоизга ўсди, уларнинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 53 фоиздан 54 фоизга ошди. Бугунги кунда иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг 50 фоиздан ортиғи ушбу тармоқда меҳнат қилмоқда. Ҳар йили яратилаётган янги иш ўринларининг, авваламбор, касб-ҳунар коллежлари битирувчилари учун ташкил этилаётган иш ўринларининг учдан бир қисмидан кўпроғи айнан мазкур соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда.

Бу борада хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганини таъкидлаш жоиз. Мобиль алоқа, юқори тезликда ишлайдиган интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда.

Сўнгги беш йилда аъъанавий маиший ва коммунал хизматлар улуши 16 фоиздан 9,5 фоизга тушди, юқори технологиялар асосидаги хизматлар улуши эса 21,2 фоизга қадар кўтарилди”² деб таъкидлади.

Бундан хулоса чиқариш мумкинки хизмат кўрсатиш соҳасида ҳам мамлакатимизда чуқур ислохотлар олиб борилмоқда ва ривожланмоқда.

Хизмат деганда аввало меҳнат маҳсулотини тушуниш лозим. Ушбу маҳсулотнинг асосий белгиланиши бўлиб, инсонларнинг аниқ талабларини қондириш ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда хизмат-бу инсонларнинг эҳтиёж ва талабларини қондиришга қаратилган фаолиятдир.

Ушбу фаолият маҳсулотда гавдаланиши (моддий хизматлар), ҳамда меҳнат жараёнининг ўзида истеъмол қилинадиган фойдали меҳнат самараси сифатида (номоддий хизматлар) намоён бўлади. Масалан тикувчининг хизмати шундан иборатки, у костюм, шим ва бошқа буюмлар тикади. Унинг фаолияти ушбу буюмларда гавдаланади (моддий хизмат).

Хизматнинг муҳим хусусиятларидан бири бўлиб, унинг истеъмолчи учун фойдалилиги ҳисобланади. Бу ерда шуни инобатга олиш зарурки, фойдалиликка ҳам моддий, ҳам номоддий хизматлар мажмуаси киради. Шу сабабли хизматнинг ижтимоий функцияси бўлиб, бевосита аҳолига хизмат кўрсатиш, ҳаёт фаолияти учун қулай шароитларни яратиш ҳисобланади.

Хизматдан фойдали самара-бу инсоннинг у ёки бу талабини қондиришга бевосита йўналтирилган хизматнинг ялпи фойдали хусусиятидир.

Хизмат истеъмолчиси-бу шахсий эҳтиёж учун хизматни оловчи, буюртма берувчи ёки уни олиш ва буюртма бериш ниятида бўлган фуқородир.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг «мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишлари»га бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. «Халқ сўзи» газетаси, 2015 йил 17 январь

Хизматни бажарувчи-истеъмолчига хизмат кўрсатувчи корхона, ташкилот ёки тадбиркор.

Хизматнинг натижаси бўлиб, товарнинг истеъмол хусусиятларини қайта тиклаш (ўзгартириш, сақлаш), буюртмага биноан янги маҳсулот яратиш, истеъмол шароитларини яратиш, соғлиқни, шахснинг маънавий ва жисмоний ривожланишини таъминлаш ва бошқа бир қатор муҳим вазифалар ҳисобланади.

Сервис фаолиятида идел ва реал хизмат тушунчалари мавжуд.

Идеал хизмат-бу сервис фаолиятининг у ёки бу туридаги абстракт, назарий моделдир. У ўз ичига аҳолига хизмат кўрсатиш қоидалари, сифат стандартлари ва хизмат кўрсатиш технологияларини олади.

Реал хизмат-бу истеъмолчининг талабларини қондиришга йўналтирилган аниқ моддий ҳаракатлардир. Ушбу хизматлар бажарувчилар, истеъмолчилар, уларни кўрсатишнинг аниқ шароитларига қараб якка ҳолатда тартиблаштирилади.

Ҳозирги кунда сервис ташкилотлари моддий ва ижтимоий-маданий хизматларни амалга оширадилар.

Моддий хизматлар деганда, инсонларнинг моддий талабларини қондирувчи хизматлар тушунилади. Ушбу хизматлар маҳсулотларнинг истеъмол қийматини қайта тиклайди (ўзгартиради, сақлайди) ёки истеъмолчилар буюртмаларига биноан янги маҳсулотлар ишлаб чиқаради, истеъмол учун шарт - шароитларни яратиб беради. Жумладан моддий хизматларга маиший хизматлар (маҳсулотлар, бино ва қурилмаларни таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш бўйича хизматлар, сартарошхона хизматлари, фото хизматлар), турар жой-коммунал хизматлар, оммавий овқатланиш хизматлари, транспорт хизматлари, қишлоқ хўжалик хизматлари ва бошқалар кирази.

Ижтимоий-маданий хизмат деганда инсонларнинг маънавий, интеллектуал талабларини қондирувчи ва уларнинг нормал ҳаёт фаолиятини қўллаб қувватлашга мўлжалланган хизматлар мажмуаси тушунилади. Ушбу турдаги хизматлар соғлиқни сақлаш ва уни тиклаш, шахснинг маънавий ва жисмоний ривожланишини ва унинг профессионал тажрибасини оширишга қаратилган. Ижтимоий-маданий хизматлар таркибига, тиббий хизматлар, туризм, маданий ва таълим хизматлари кирази.

Юқорида қайт қилинганидек моддий хизматларнинг натижаси бўлиб, бажарилган иш ёки маҳсулот ҳисобланади. Ижтимоий-маданий хизматлар натижаси моддий шаклга эга бўлмайди. Масалан туристик ва экскурсия хизматлари натижалари маҳсулот яратиш жараёнидан фарқ қилади.

Моддий ва ижтимоий-маданий хизматлар бир бирини доимий равишда тўлдирувчи ҳисобланади. Кўпчилик ҳолатларда товарларни харид қилишга хизматларни истеъмол қилиш ҳамроҳ бўлади. Масалан оммавий овқатланиш хизматларини истеъмол қилишда, истеъмолчи товар олади. Ушбу товарга озиқ-овқат маҳсулотлари, озиқ-овқат маҳсулотларини истеъмол қиладиган жой, таомлар ва ичимликларни бериш бўйича хизматлар, психологик дам олиш ва ҳокозолар кирази.

Истеъмолчиларга хизматлар уларга хизмат қилиш жараёнида амалга оширилади.

Хизматларни тақдим этиш деганда, хизматнинг бажарилишини таъминлаш учун зарур бўлган хизмат бажарувчисининг фаолияти тушунилади. Хизматларни тақдим этиш алоҳида босқичларга бўлинади. Улар жумласига зарур бўлган ресурслар билан таъминлаш, бажаришнинг технологик жараёни, назорат ва баҳолаш, хизмат кўрсатиш жараёни кирази. Шундай қилиб, хизматлар истеъмолчилар ва уни амалга оширувчилар билан чамбарчас боғлиқ ҳисобланади.

Хизматнинг ҳаёт даври бир неча босқичларга бўлинади:

- истеъмолчиларга таклиф этилаётган хизматлар бўйича маълумот бериш;
- хизматга буюртмани қабул қилиш;
- хизматни бажариш;
- хизматни бажариш сифатини назорат қилиш;

- истеъмолчи буюртмасини бериш.

Хизматнинг истеъмолчиси ва бажарувчиси ўртасидаги ўзаро алоқалар хизмат кўрсатиш жараёнида содир бўлади. Ушбу ўзаро алоқаларнинг тавсифи тақдим этилаётган хизматларнинг шаклига боғлиқ бўлади, бевосита ва билвоситаларга бўлинади. Бевосита ўзаро алоқаларда хизматни бажарувчи ва унинг истеъмолчиси ўртасида тўғридан тўғри алоқа ўрнатилади. Билвосита ўзаро алоқаларда эса, алоқа воситачилар орқали ёки хизматни бажарувчисининг ёрдамчи ходимлари ёрдамида амалга оширилган алоқа (хизматлар) киради.

Хизмат кўрсатиш- бу хизматни бажарувчисининг унинг истеъмолчиси билан бевосита алоқасига тўғри келадиган фаолиятидир. Ушбу хизмат кўрсатиш жараёни сервис корхонасининг ишлаб чиқариш воситалари ва ходимлари орқали таъминланади. Хизмат кўрсатиш ўз ичига истеъмолчи буюртмасини таҳлил қилиш, хизмат кўрсатиш лоиҳасини ишлаб чиқиш (техник вазифалар ва хизмат кўрсатиш жараёни), хизматнинг зарурий сифатини белгилашни ва таъминлашни, истеъмолчига етказишларни олади.

Ҳозирги шароитда республикамизда ўз фаолиятини амалга ошираётган сервис соҳаси мутахассислари хизмат кўрсатишнинг барча сир атворлари тўғрисида касбий билим, малака ва кўникмага эга бўлишлари лозим. Жумладан, ресторан мижозларига хизмат кўрсатишда, официант мижозлар билан муомала қилиш малакасига, этикет билимига, таом ва ичимликларни узатиш ва йиғиш кўникмаларига эга бўлмоғи шарт. Хизмат кўрсатиш сифати кўпчилик ҳолатларда хизмат кўрсатиш услубларига боғлиқ бўлади. Хизмат кўрсатиш услублари корхоналар турларига тегишли бўлади. Масалан тез хизмат кўрсатувчи оммавий овқатланиш корхоналарида таомларни тайёрлаш ва етказиб беришнинг юқори тезлиги зарур бўлади. Кечқурунги ва кечки мижозларга хизмат кўрсатувчи ресторанда эса таомларни секинлик билан тортиш, столни сервировка қилиш қоидалари, таомларни тортиш ва этикет қоидаларини инобатга олган ҳолдаги юқори сифатли хизматларни кўрсатишни тақазо қилади.

Истеъмолчиларга хизмат кўрсатиш сервис корхонасининг ихтисослаштирилган хоналарида ёки хизмат тури ва буюртмачи талабига таълуқли равишда хизматни бажариш учун зарур бўлган ҳар қандай бошқа жойда амалга оширилади. Хизмат кўрсатиш сифатига хизмат кўрсатиш шароитлари бевосита боғлиқ бўлади. Бу ўз навбатида хизмат кўрсатиш жараёнида истеъмолчига таъсир кўрсатади.

1.2. Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг концептуал йўналишлари

2014 йилда бозор хизматлари кўрсатиш ҳажми 15,7 фоизга ўсди, уларнинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 53 фоиздан 54 фоизга ошди. Бугунги кунда иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг 50 фоиздан ортиғи ушбу тармоқда меҳнат қилмоқда. Ҳар йили яратилаётган янги иш ўринларининг, авваламбор, касб-ҳунар коллежлари битирувчилари учун ташкил этилаётган иш ўринларининг учдан бир қисмидан кўпроғи айнан мазкур соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда.

Бу борада хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганини таъкидлаш жоиз. Мобиль алоқа, юқори тезликда ишлайдиган интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш аҳоли фаровонлиги ва иш билан бандлик масаласининг ҳал бўлишини таъминловчи муҳим омиллардан биридир. «Ўзбекистон Республикасида 2006–2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жаддалаштириш чора тадбирлари тўғрисида» ги (2006 йил 17 апрел) Президент қарори ва 2012–2016 йилларда хизмат ва сервис соҳасини ривожлантириш дастурига кўра, 2016 йилда хизматлар соҳасини жадал ривожлантириб, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 54-56 фоизга етказиш, хизматларнинг янги, замонавий турларини жорий этиш, аҳолини, биринчи

навбатда, қишлоқ жойларда одамларни иш билан банд қилиш муаммоларини ҳал этишдаги ролини ошириш чора тадбирлари кўзда тутилган.

2012-2016 йилларда Президент қарорига биноан, мамлакатимизда хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг асосий концептуал йўналишлари қўйидагилардан иборат бўлади³:

1. Хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасида тадбиркорликнинг фаоллигини янада кучайтириш учун қўллай шарт-шароит яратиш, хусусан, бу борадаги расмийлик тўсиқларини бартараф этиш вазифаси қўйилган.

2. Хизматлар ҳажмини юқори сураътларда ўсишини таъминлаш ва уларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 2016 йилда 54-56 фоизга етказиш.

3. Хизматлар ва сервис соҳасида банд бўлган аҳолининг сонини мунтазам ошириб бориш.

4. Қишлоқ жойларда хизмат ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш, хусусан, қишлоқ аҳолисига кўрсатилаётган хизматлар, биринчи навбатда, коммунал-маиший, уй-жойларни таъмирлаш ва қуриш, сувдан фойдаланиш, ветеринария, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини таёрлаш ва машина трактор парклари соҳасидаги хизматлар ҳажми ва турларини янада ошириб бориш.

5. Мамлакатимизда анъанавий хизматлар турларини ривожлантириш, айрим бугунги кун талабига жавоб берадиган, аммо унитилиб кетилган хизмат турларини излаб топиш ва уларни тиклаш.

6. Хизматларнинг янги истиқболли турларини, хусусан, юридик, консалтинг, банк, молия, сугурта, лизинг ва бошқаларини жадал ривожлантириш.

7. Мамлакатимиз хизматлар экспортини кўпайтириш учун ушбу соҳа корхоналарининг халқаро бозордаги хизматлар даражаси ва сифатини оширишга эришиш.

8. Энг муҳими, хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасида ишлайдиган кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш учун ушбу тадбирлар асос бўлиб қолади. Чунки, бугунги эҳтиёж ва талабдан келиб чиқиб, белгиланган тадбирлар, ушбу соҳани ривожлантириш учун муҳим аҳамиятга эга. Ушбу тадбирларни ва вазифаларни батафсил бажариш учун хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини 2006-2010 йилларда ривожлантириш Дастури ишлаб чиқилган. Ушбу дастур кенг қўлланма бўлиб, унда ҳар бир мутасаддига аниқ вазифалар белгилаб берилган. Вилоят, шаҳар ва туман ҳокимликлари ҳам ушбу дастурдан келиб чиқиб, ўзларининг ҳудудий дастурларини ишлаб чиқдилар ва унинг бажарилиши мунтазам мониторинг қилиб борилмоқда. Бундан ташқари ЎзР Вазирлар Маҳкамаси томонидан йиллик ҳисоботларда мазкур масала эшитилади ва барча ҳудудлар бўйича бажарилиши назорат қилиб борилади.

Президентимизнинг ушбу қарорига асосан аҳолига, айниқса, қишлоқ аҳолисига, Ўзбекистон республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳузуридаги аҳоли бандлигини ривожлантириш жамғармаси маблағлари ҳисобидан шу соҳа билан шуғулланадиган тадбиркорлик субъектларига имтиёзли кредитлар ажратиш ва шу асосда аҳолининг бандлик даражасини ошириш вазифаси ҳам юклатилган.

Бугунги кунда мамлакатимизда хизматлар соҳасининг ҳолати хусусида айрим далилларни келтиришни мақсадга мувофиқ деб топдик. Мамлакатда ушбу соҳанинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2000 йилда 30 фоизни, 2005 йилда 38,3 фоизни, 2006 йилда 39,5 фоизни 2011 йилда 50,5 фоизни ташкил қилган бўлсада, ривожланган мамлакатларда бу кўрсаткич 60-80 фоизгача етмоқда ва иқтисодиётларида банд бўлган аҳолининг 70 фоизи

³ Ушбу йўналишлар бевосита Президентнинг «Ўзбекистон Республикасида 2006–2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жаддалаштириш чора тадбирлари тўғрисида» ги (2006 йил 17 апрел) қарорда ва «Ўзбекистон Республикасида 2012–2016 йилларда хизмат ва сервис соҳасини ривожлантириш дастури» да келтирилган.

айнан шу соҳада фаолият кўрсатмоқда. Шулардан келиб чиққан ҳолда, Президентимиз соҳани жадал ривожлантириш зарурлигига катта эътибор қаратди. Зеро, хизмат соҳаларининг ривожланмаганлиги аҳоли истеъмол харажатлари таркибига ҳам ўз таъсирини кўрсатади.

Бугунги кунда республикаимиз аҳолисининг истеъмол харажатлари таркибида хизматларнинг улуши 15,4 фоизни ташкил қилса, бу кўрсаткич ривожланган мамлакатларда 50-60 фоизни ташкил этмоқда. Шу ўринда таъкидлаш керакки, хизмат соҳаларини ривожлантириш оилаларни маиший техника, компьютер ва шахсий автотранспорт турлари билан таъминлаш даражасининг ошишига ҳамда уларга кўрсатилаётган хизмат турларининг кўпайишига ҳам имкон яратади. Шунингдек, 2011 йилда алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари ҳажмининг 41,6 фоизга ўсганини бугунги кун талабларига жавоб берадиган ижобий тенденция сифатида баҳолаш лозим. Бу кўрсаткич, аввало, мобил алоқа ва интернет тармоғи хизматларидан фойдаланадиган абонентлар сонининг ўсиши ҳисобидан таъминланди. Бунда ҳисобот йилида аҳоли учун Интернет хизматларидан фойдаланиш тарифларини 22 фоизга камайтириш бўйича қўрилган чора-тадбирлар муҳим аҳамият касб этди. Ҳозирги кунда мамлакатимиз аҳолисининг 8 миллионга яқини интернет тармоғидан фаол фойдаланмоқда.

Бу маълумотлардан кўриниб турибдики, хизмат кўрсатиш соҳаси умуман олганда ўсиш тенденциясига эга. Мазкур қарорда қўрилган чора-тадбирлар ва уларга берилган имтиёзлар келажакда ушбу соҳаниннг жадал ривожланишини таъминлаш билан бирга, хизматлар сифатининг ошишига, унинг халқаро андозалар даражасидаги ҳолатининг шаклланишига олиб келади.

Хизмат соҳасига эътибор фақат мазкур қарор билан чегараланиб қолган эмас. Бунга муттасил эътибор берилиб келинган. Чунки, мамлакатимиз иқтисодийтини ривожлантиришнинг ҳозирги ва яқин келажакдаги устувор вазифаларидан бири хизмат соҳасини ривожлантиришдан иборатлиги белгилаб қўйилди.

Ўзбекистонда хизмат соҳаларини рағбатлантирилиши мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг ҳал қилувчи стратегик омилларидан бири ҳисобланади. Ҳукуматимиз томонидан чиқарилган бир қатор қарорлар натижасида бошланган кичик корхоналар ташкил этиш ва уни рағбатлантириш жараёни кейинги йилларда иқтисодийтимизда муҳим ўзгаришларга олиб келди.

Хулоса қилиш мумкинки, кичик бизнес ўз ўрнини аҳолига маиший хизмат кўрсатиш соҳаларида ҳам топмоқда. Бугунги кунда маданий-маиший ускуналарини ижарага бериш ва таъмирлаш ишлари хусусан, кийим кечакларни таъмирлаш, аҳолига юқори савияда транспорт хизматини кўрсатиш (йўловчиларни ташиш), хонадонларга зарур хўжалик буюмларини (мебел, қурилиш материаллари, истеъмол товарларини) етказиб буриш учун керакли хизматлар кўрсатилмоқда.

Президентимизнинг яна бир «Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги (2006 йил 17 апрел) қарорига биноан, мамлакатда хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари қаторига мамлакатимизда ан-навий хизматлар турларини ривожлантириш, айрим бугунги кун талабига жавоб берадиган, аммо унитилиб кетилган хизмат турларини излаб топиш ва уларни тиклашга алоҳида эътибор берилган. Белгиланган бу тадбир, хизмат соҳасида оилавий тадбиркорликни ривожлантириш учун муҳим аҳамиятга эга.

Мазкур Фармон ва Низомларда уй шароитида ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишни ташкил этиш ва касаначиликнинг турли шакллари кенг ривожлантиришга реал имкониятлар яратиб берилган. Бу имкониятлар натижасида мамлакатда қарийб 570 мингта янги иш ўринлари яратилди. Айниқса 2006 йилда йирик саноат корхоналари билан кооперациялашиш негизида касаначилик фаол ривожланиб, бунинг натижасида 60 мингдан

зиёд иш ўрни ташкил этилган.⁴ Бу кўрсаткич 2010 йилда 250 мингтани ташкил этди.⁵ Тадбиркорлик фаолиятдан тушаётган даромад эса, оила даромади таркибида янада кўпроқ ўрин эгаллапти. Келажакда оила эҳтиёжларининг камида 50 фоизини айнан шу фаолияти ҳисобига қопланишига эришиш лозим бўлади.

Юқоридаги номи зикр этилган меъёрий ҳужжатларда «касаначилиқ» тушунчаси кенг қўлланилган. Касаначилиқ - бу ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг тарихий шаклларида бўлиб, бунда ишчилар тадбиркорлардан зарурий хом ашёларни олиб, буюртма асосида товар ва хизматлар ишлаб чиқарадилар ва барча ишлаб чиқариш жараёни ишчилар оиласида содир бўлади. Ишлаб чиқаришнинг бундай шакли тадбиркорларга анча моддий манфаатлар келтиради. Булар қўйидагилар билан тавсифланади.

1.3. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг жаҳон тажрибаси

Ривожланган бозор иқтисодиётига асосланган мамлакатлар иқтисодиётида рўй бераётган туб ўзгаришлар хизмат кўрсатиш ва сервис тушунчасига ҳам назарий ҳам амалий жиҳатдан янгича ёндашувни зарурат этмоқда. XX асрнинг сўнгги йилларидан бошлаб хорижий адабиётларда хизмат кўрсатиш фаолияти самарадорлиги кўрсаткичларини илмий жиҳатдан тадқиқ қилишга кенг кўламда киришилди.

Шундай қилиб, XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланиб бориши инсонлар моддий фаровонлиги ва турмуш сифатини ошишига олиб келди. Маълумки, XIX асрнинг охирида Э.Энгель томонидан аҳоли даромадини ўсиши билан истеъмол таркибини ўзгаришини статистик жиҳатдан боғлиқлигини асослаган эди. Э.Энгельнинг қондасига кўра, аҳолининг турмуш шароити ва даромадлари даражаси қанчалик юқори бўлса, истеъмолчи сарфининг катта қисмини юқори сифатли товарлар ва хизматларга сарфланади. Яъни, аҳолининг фаровонлиги ва даромадлари қанчалик юқори бўлса, улар оилавий бюджетининг кам қисмини озиқ-овқат маҳсулотларига, кўп қисмини эса сервис хизматларига сарфлашади. Ривожланган мамлакатларда оилавий бюджетнинг 18-20%и озиқ-овқат маҳсулотларининг истеъмолига, 35-40%и эса хизматларга сарфланади.

Хусусан, турли хил товар ва хизматларга тўлов қобилиятини даромадга нисбатан эгилувчанлик коэффиценти ва бошқа йўналишдаги татқиқотлар. Масалан, В.Фьюкс 1968 йилда хизмат кўрсатиш соҳасини кенгайтириш сабабларидан бири сифатида саноат ва қишлоқ хўжалигига нисбатан хизмат кўрсатиш соҳасида унумдорликни паст даражада ўсиши деб ҳисоблайди⁶. В.Фьюкс томонидан, саноат, қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатиш соҳасида иш билан бандлик тақсимоли аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал ялпи ички маҳсулот билан чамбарчас боғлиқ деган фикри ўз тасдиғини топмоқда. У таъкидлайдики, агарда қишлоқ хўжалиги ҳиссаси даромадларга талаб эластиклиги фарқи билан тушунтирилса, хизмат кўрсатиш соҳасидаги ўзгаришлар учинчи сектор (хизмат кўрсатиш)ни биринчи (қишлоқ хўжалиги) ва иккинчи (саноат) секторга нисбатан паст унумдорлик даражаси билан ифодаланади.⁷ Бу ҳақида саноатда ялпи омилли унумдорлик ўсиши ва хизмат кўрсатиш секторини ривожланиши ўртасидаги юқори корреляция коэффиценти мавжудлигидан далолат беради.

1987 йилда Р.Солоу томонидан ишлаб чиқилган «Унумдорлик парадокси»⁸га кўра компьютер технологиялари учун қилинган инвестиция ҳажмининг ўсиб бориши, унга мос ҳолда хизмат кўрсатиш соҳасида унумдорликни ошишига олиб келмаган.

⁴ Каримов И.А. Янгиланиш ва барқарор тараққиёт йўлидан янада изчил ҳаракат қилиш, халқимиз учун фаровон турмуш шароити яратиш – асосий вазифамиздир. “Ўзбекистон Овози” 2007йил 13 феврал.

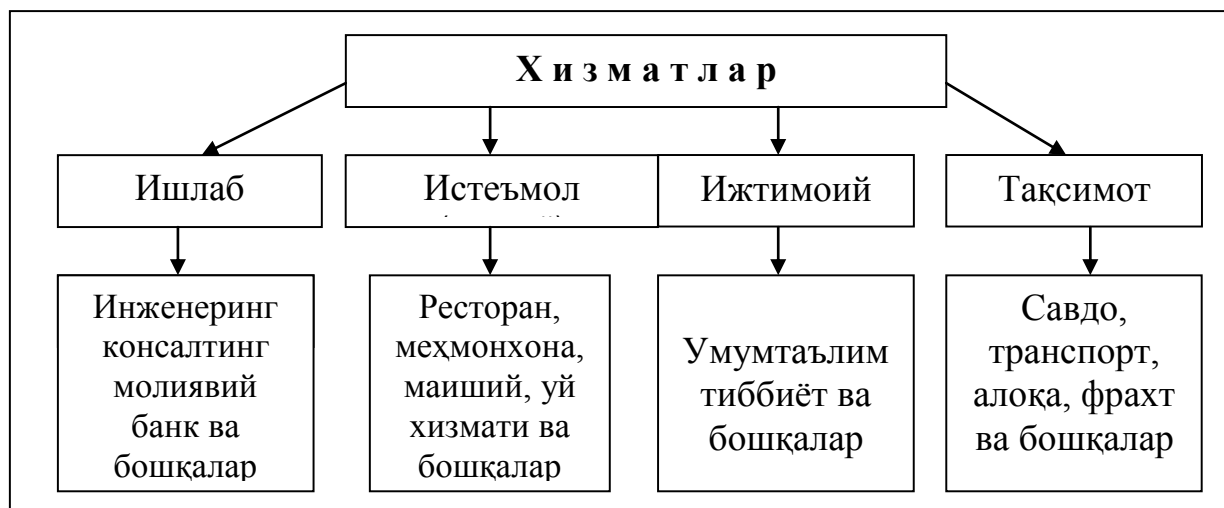
⁵ Каримов И.А. 2007 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якуналари ва 2008 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасидаги маърузаси // “Халқ сўзи”, 2008 йил 9 феврал.

⁶ FUCHSV.R The service Economic “National Bureau of Economic Research, New York, 1968

⁷ Маркова М.Д. Маркетинг услуг. М.Финансы и статистика. 1996 С-8

⁸ Solow R We’d Better Out // New York Review of Books. 1987. July 12-p36

Уни таъкидлашича, XX асрнинг 80 йилларида АҚШда компьютер технологиялари учун қилинган инвестиция 1 трлн. АҚШ долларини ташкил қилган, унинг 85%и хизмат соҳасига йўналтирилган, аммо бу соҳада меҳнат унумдорлигини йиллик ўсиши 1%ни ташкил этган. 90 йилларда эса АҚШ саноатида унумдорликнинг ўсиш суръати 3%ни умуман иқтисодиёт бўйича унумдорлик 1,1%ни ташкил қилган. Ушбу манба асосида шундай хулоса қилиш мумкинки, унумдорликнинг умумий кўрсаткичини паст бўлишига учинчи сектордаги (хизмат кўрсатишда) унумдорлик даражасини пастлиги сабабдир. Сервис фаолияти соҳасида унумдорлик даражаси пастлиги сабабини қуйидагича тушуниш мумкин. Бир томондан хизматлар юқори технологияли капитал ва интенсив билим талаб қиладиган тармоқларни ўзида мужассамлаштирса, иккинчи томондан, паст технологияли ва кўп меҳнат талаб қиладиган тармоқларни ўзида мужассамлантиради. Шунингдек, хизмат соҳасида юқори малакали ва юқори иш ҳақи оладиган ишчилар ҳам, паст иш ҳақи оладиган ишчилар ҳам меҳнат қилади. Бу ҳол албатта унумдорлик даражасини пастлигига таъсир қилади. Хизматларнинг турли-туманлиги ва хилма-хиллигини Дж.Зингельман томонидан эътироф этилган ва у хизматларни ишлаб чиқариш, истеъмол, ижтимоий ва тақсимот хизматларига таснифлаган (1.3.1.-расм).

1.3.1.-расм. Дж. Зингельманнинг хизматларни таснифлаш таркиби.

Дж.Зингельман томонидан таснифлаган хизмат турларининг ҳар бири тури, ўз навбатида, ўзининг мураккаб таснифига эга. Мисол учун, банкларнинг, тиббиётнинг, маиший хизматнинг бир неча юз турлари мавжуд. Шунинг учун ҳам бир хизмат доирасида бир неча фарқланувчи белгилари бўлиши мумкин. Хусусан, тиббиёт хизмати бир вақтнинг ўзида юқори малакадаги касбий тайёргарликни талаб қилувчи капитал интенсив кўринишдаги (мисол учун компьютер диагностикаси ва турли аппаратлар билан даволаш) ва юқори меҳнат талаб қилмайдиган меҳнат интенсив (мисол учун, жарроҳлик аралашуви, ташхис қўйиш) кўринишидаги хизматларни ўз ичига қамраб олади.

Шунинг учун ҳам хизматларни ҳаддан ташқари хилма хиллиги сабабли бир тармоқ ичида фан техника тараққиёти моддий ишлаб чиқаришга нисбатан хизмат соҳасига паст таъсир кўрсатади.

Сервис фаолиятини самарадорлик кўрсаткичини пастлигининг яна бир сабаби сифатида моддий ишлаб чиқариш соҳасига нисбатан хизмат соҳасида банд бўлган ходимлар меҳнат ҳақининг пастлигидир. Аммо хизматларнинг баъзи турларини кўрсатувчи ходимлар меҳнат ҳақи, моддий ишлаб чиқариш ходимларига нисбатан анча юқори (мисол учун, инженеринг, консалтинг, молия, суғурта ва ҳоказолар).

Ҳозирги вақтда хориж тадқиқотчилари «Р.Солоу парадокси»нинг ечимини тушинтирувчи бир неча гипотезаларни илгари суришмоқда. Биринчидан энг кўп тарқалган вариант сифатида унумдорлик статистикасини номукамаллиги эътироф этилади. Бундай

фикрни Р.Солоу илгари сўрган. Иккинчидан, кенг тарқалган вариантлардан яна бири амал қилаётган моддий ишлаб чиқариш ўзагида «сервис хизматлари»ни тўлиқ ҳисобга олмаслик ҳисобланади. Хусусан, «Дж.Зингельман»нинг ишлаб чиқариш хизматлари шулар жумласига киради. Германия миллий хўжалиги институти маълумотларига кўра 1990 йилларнинг бошларида саноат ишлаб чиқаришида сервис хизмат турларининг ҳиссаси 80,6% ни ташкил этган. Жумладан ахборот – таълим хизматлари 11,6% ни, бошқарув хизматлари 6,11% ни, илмий тадқиқотлар 4,9%ни ташкил этган. Учинчидан «Солоу парадокси» тушунтириш илгари амал қилган бошқа ухшаш тадқиқотлар орқали ҳам тушунтириш мумкин.

Бунга «Дэвиднинг кейинга қолдириш гипотезаси» мисол бўла олади. Шунингдек «Солоу парадокси»нинг турли таҳлилий ечимини амал қилишига қарамасдан ҳозирги вақтда улардан ҳеч бири шубҳасиз тўғри деб тан олинмаган. Аммо саноати ривожланган мамлакатларда хизмат соҳасида унумдорлик ўсиш суръати статистикаси ҳозирги вақтда сервис фаолиятини унумдорлигини (самарадорлигини) барқарор ўсаётганидан далолат беради.

Баъзи ҳолларда (масалан, Нервигиода) хизмат кўрсатиш соҳасида меҳнат унумдорлигини ўсиш сурати саноатдагига нисбатан бир мунча юқорилигини таъкидлаш мумкин. Юқоридаги маълумотлар «Дэвиднинг кейинга қолдириш гипотезаси»ни, яъни вақт ўтиши билан меҳнат унумдорлигини ўсиш суръатини жадаллашувини асослашга хизмат қилади.

Хизмат кўрсатиш соҳасининг ўзига хос хусусиятлари

№	Хизмат кўрсатиш соҳасининг ўзига хос хусусиятлари
1.	Хизматлар моддий неъмат тариқасида кўзга кўринмайди
2.	Хизмат кўрсатувчи субъектларнинг аксарияти жисмоний шахс сифатида намоён бўлади
3.	Хизмат кўрсатувчилар ягона шахс сифатида ҳар бири ўзига хос
4.	Хизматларни ишлаб чиқарувчилардан ажратиб олиш ва ажратиб сотиш имконияти йўқ
5.	Хизматлар олди-сотди жараёнида предмет сифатида намоён бўлмайди
6.	Хизмат сифати ўзгариб туради, яъни бир кишининг хизмати бир даврда турли сифатга эга бўлиши мумкин
7.	Хизматни захирага олиб қўйиб, сақлаш имконияти йўқ
8.	Хизматнинг ўзини эгасидан айри ҳолда бир жойдан иккинчи жойга кўчириш имконияти йўқ
9.	Хизматни фақат кўрсатилаётган хизмат жараёнида истеъмол қилиш мумкин
10.	Хизмат натижасидан, айрим ҳолларда, кейинчалик ҳам фойдаланиш мумкин
11.	Хизмат ишлаб чиқарилиши ва истеъмол қилиниши бир пайтнинг ўзида содир бўлади
12.	Хизмат кўрсатувчи ва истеъмол қилувчи субъектлар хизмат жараёнида бевосита бирга бўлиши мумкин ва ҳоказо

1.4. Хизмат соҳасини юксалтиришга қаратилган тизимли ислохотлар

Инсонларнинг моддий ва маънавий ҳаётини оширишга, турмуш тарзини яхшилаш ва такомиллаштиришда хизмат кўрсатиш соҳаси муҳим аҳамиятга эгадир. Хизмат кўрсатиш соҳаси моддий, меҳнат ва молиявий ресурсларни тежайди, инсоннинг бўш вақтини кўпайтиради, унинг меҳнатининг ижодий мазмунини оширади, иш вақтидан ташқаридаги оқилонга бўлмаган харажатларни қисқартиради, инсонлар ҳаётини янада шинам ҳамда ёқимли қилади ва шу орқали аҳолининг барча ижтимоий гуруҳлари, қатламларининг ҳаётий манфаатларини юзага чиқаради.

Хизматларга купинча моддий кимматдорликлар яратмайдиган барча фойдали фаолият турларини киритишади, яъни у ёки бу фаолият турини хизматлар соҳасига киритишнинг асосий мезони бўлиб, ҳис қилиб бўлмаслик, ушбу соҳада ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг

кўринмайдиган характери ҳисобланади. Амалиётда хизматлар соҳаси кўплаб фаолият турларининг мажмуаси сифатида ва ҳақиқатда уларни қайд этишдан иборат деб қаралади. Бу ҳолат хизматларнинг турли туманлиги, ҳамда уларнинг товарлар билан бирга ҳамроҳ бўлиши (ҳисобот, компьютер дастури, кинолента ва х.к.) билан боғлиқдир.

Хизматларни асосан ҳис қилиб бўлмайди ва улар бирор бир нарсага эгаликка олиб келмайди (яъни, товар харид қилганда сиз унинг соҳиби бўласиз, лекин хизматлар тўғрисида бундай деб бўлмайди). Бу ҳолат биринчи навбатда жаҳон хизматлар савдосида катта ҳиссага эга бўлган хизматларни ажратиш билан боғлиқдир. Жумладан, транспорт хизматлари ва туризмга хизматлар билан савдо қилишнинг 1/4 қисми тўғри келади.

Жамиятда доимо янги хизматлар пайдо бўлмоқда ва уларга қўйидагиларни киритиш мумкин:

- ❖ янги турдаги ишбилармонлик (касбий) хизматлари - кўчмас мулк билан савдо қилиш, вақтинчалик эркин пулларни жойлаштириш, ахборот, маркетинг ва реклама хизматлари, бухгалтерия баланси ва ҳисоботларни тузиш, электрон котиба;

- ❖ болаларни тарбиялаш ва ўқитиш бўйича хизматлар - гувернанткалар, хусусий боғчалар ва мактаблар;

- ❖ хайвонларга қараш бўйича хизматлар - хайвонларни даволаш, боқиш, сайр қилдириш ва вақтинчалик қараб туриш;

- ❖ жамиятда эҳтиёж мавжуд бўлган бошқа турли туман хизматлар турлари.

Бир вақтнинг ўзида дунёда хизматларнинг диверсификацияси ҳам кузатишмоқда. Илгари ўз хусусиятлари билан ажралиб турган хизматлар битта компания микёсида бирлашмоқдалар. Корхоналар бир қатор хизматлар мажмуасини таклиф этиш орқали ўз рақобатбардошлигини ошириши ёки хизматларни диверсификациялаш орқали мумкин бўлган таваккалчиликларни сусайтириши мумкин. Жумладан, банк, биржа ва воситачилик хизматлари ягона молиявий хизматлар мажмуасига бирлашишмоқда. Хизматлар соҳаси моддий ишлаб чиқаришга қараганда бир қатор ўз хусусиятларига эга ва улар қўйидагилардан иборатдир:

Биринчидан: товарларлардан фарқли равишда хизматлар бир вақтда ишлаб чиқарилади ва бир вақтда истеъмол қилинади ва сақланмайди. Бу ҳолат хизматларга бўлган талаб ва таклифни тартибга солиш муаммосини келтириб чиқаради ва хизматлар савдосини савдо воситачилигига ҳамда товарларни сақлашга асосланган товарлар савдосидан фарқланишига олиб келади. Товарларни сотиш ва хизматларни кўрсатишни ўзаро аралашиб кетиши хизматларни ажратиш ва уларнинг ҳисобини олиб боришни қийинлаштиради.

Иккинчидан хизматлар соҳаси одатда моддий ишлаб чиқариш соҳасига қараганда хорижий рақобатдан давлат томонидан ҳимоя қилинади. Бундан ташқари кўпчилик мамлакатларда транспорт ва алоқа, молиявий ва суғўрта хизматлари, фан, таълим, соғлиқни сақлаш, коммунал хизматлар анъанавий тарзда қисман ёки тўлиқ давлат ихтиёрида бўлади ёки давлат томонидан қаттиқ назорат қилинади ва тартибга солиниб турилади. Купчилик мамлакатлар ҳукуматларининг фикрича хизматларни импорт қилиш миллий хавфсизлик ва мустақилликка хавф туғдириши мумкин ва шунинг учун хизматлар соҳаси товарлар билан савдо қилиш соҳасига қараганда қаттиқ тартибга солинади.

Номоддий ишлаб чиқариш соҳасида хизматлар турли-тумандир: аҳолига чакана савдо хизмат кўрсатиш, автомобилларни, маиший техникаларни таъмирлаш, йўловчиларни ва юкларни ташиш, таълим ва маслаҳат бериш, маиший хизматлар, тиббиёт хизматлари, пулларни сақлаш, қимматбаҳо қоғозлар ва кучмас мулк билан операциялар, суғўрта ва купчилик бошқа фаолият турлари.

Номоддий ишлаб чиқариш соҳасида хизматларнинг турли-туманлигига қарамай уларнинг барчаси қўйидаги 4 та тавсифномага эгадирлар ва улар хизматларни товарлардан фарқлайдилар:

- хизматларнинг номоддий характери ва ҳис этиб бўлмаслиги;
- хизматларни ишлаб чиқаришнинг ва истеъмол қилишнинг ажралмаслиги;

- сифатининг бир жинсли эмаслиги ва ўзгарувчанлиги;
- хизматларни сақлаб бўлмаслиги.

Хизматлар соҳасининг аҳамиятини янада ошиб бориши ва халқаро аҳамиятга эга бўлишини тушуниш учун хўжалик ҳаётида муҳим роль ўйнайдиган хизматларнинг ўз моҳиятини чуқур ўрганиш лозим.

Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётнинг бошқа тармоқлари ва соҳаларидан озод бўлган меҳнат ресурсларини абсорбцияси функциясини бажариш ҳамда иш ўринлари ва меҳнат ресурсларини баланслашувига имкон бериш орқали мамлакатимиз иқтисодиётида муҳим ўринни эгаллайди.

Ўзбекистонда ҳозирги кунда хизмат кўрсатиш соҳаси ўсиш суръатлари, янги пайдо бўлган хизматлар турлари сони, бозор ҳамда истеъмолчилар эҳтиёжларига мослашиш бўйича муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда.

Жаҳон иқтисодиётидаги ўзгаришлар Ўзбекистон иқтисодиётининг бошқа соҳалари сингари хизматлар соҳасини ҳам устувор даражада ривожлантиришни тақозо этмоқда. Шу сабабли мамлакатимизни модернизациялаш шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш устувор вазифалардан бири ҳисобланади.

Иқтисодиётни модернизациялаш ва диверсификациялаш ҳамда тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий устуворликларни босқичма-босқич амалга оширилиши мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини юқори суръатларда ривожлантиришни таъминламоқда.

Хизматлар соҳаси иқтисодиётнинг тез ривожланувчи тармоқларидан бири ҳисобланади. Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, ишлаб чиқаришнинг мураккаблашуви ва бозорни товарлар билан тўйиниши натижасида хизматларга бўлган талаб ўса бошлайди. Иқтисодий даража қанчалик юқори ва индустриал асос ва меҳнат унумдорлиги юқори бўлса, жамиятнинг хўжалик фаолияти шунчалик мураккаблаша боради. Натижада хўжалик тузилмаси ўзгаради ва хизматларни ишлаб чиқаришга йўналтирилган меҳнат фаолиятининг аҳамияти ўсиб боради.

Кейинги йиллар давомида хизматлар соҳасида ишловчилар сони маълум бир сабабларга кўра ўсиб борди. Бу сабаблар қаторига ишлаб чиқаришдаги такомиллаштиришлар натижасида кўплаб товарларни кам ишчи кучи билан ишлаб чиқарилишини киритиш мумкин. Бу ҳолат кўплаб ишчи кучини ишлаб чиқариш соҳасидан озод қилди ва уларни турли хил хизматлар кўрсатиш соҳаларига ўтишига сабаб бўлди. Яна бир бошқа муҳим омиллардан бири бўлиб - технологик ривожланиш ҳисобланади. Бу технологик ривожланиш замонавий компьютер технологияларини қўллашга асосланган кўплаб хизматларни пайдо бўлишига сабаб бўлди.

Индустриал ривожланган мамлакатларга нисбатан паст даражада ривожланишига карамай, мамлакатимизда кейинги ун йилликда ушбу соҳа иқтисодиётнинг мустақил соҳасига айланди. Бу ҳолат куйидаги сабабларга кўра юзага келди: давлат молиялаштирилишининг камайиши, яъни мулк шаклини узгартириш жараёнларининг таъсири ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш натижасида аҳолига ва ташкилотларга пуллик хизматлар кўрсатиш ошиб борди; кўплаб янги хизмат турлари пайдо бўлди; хизмат кўрсатиш корхоналари орасида рақобат кучайди.

Мамлакатимизда хизматлар соҳасининг ҳолати ва ривожланиш йуналишларини таҳлил қилиш натижалари шуни кўрсатадики, мамлакатимиздаги ва ривожланган хорижий мамлакатлардаги хизмат кўрсатиш даражаси ҳажми ва курсатилаётган хизматларнинг сифати ўртасидаги фарқлар унча катта эмас ҳамда ривожланиш тенденциясига эгадир.

Иқтисодий ислохатларни юксалтириш, иқтисодиёт соҳасида эркинлаштириш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий устуворликларни босқичма-босқич амалга ошириш Республикаимизда хизмат кўрсатиш соҳасини юқори суръатларда ривожлантиришни таъминламоқда. Мамлакатимизда амалга оширилаётган куйидаги чора-тадбирлар хизматлар соҳасини ривожланишига имкон бермоқда:

❖ соғлиқни сақлаш, таълим болалар спортини ривожлантириш, компьютерлаштириш ва ахборот коммуникация технологиялари, коммунал хизматлар уй-жой қурилиши, қишлоқ инфраструктурасини ривожлантириш, иш билан бандликнинг минтақавий дастурлари, кичик бизнесни ривожлантириш, банк соҳасини ислоҳ қилиш ва бошқа тармоқ дастурларини амалга ошириш;

❖ депозитар тизим, аудиторлик, лизинг, реклама, адвокат, консалтинг, суғурта фаолиятлари, микромолиялаштириш ва кредит уюшма-ларини ташкил этиш каби янги бозор институтларининг ҳуқуқий ва ташкилий асосларини яратишга йўналтирилган чора-тадбирлар;

транспорт коммуникацияси тизимлари, телефон алоқа станциялари ва линияларини ривожлантириш бўйича хорижий инвестицияларни жалб қилиш, меҳмонхоналар тармоғини ривожлантириш, қишлоқ аҳоли пунктларини ичимлик суви ва газ билан таъминлаш дастурларини амалга ошириш бўйича амалий чора тадбирларни

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси ривожланишидаги ижобий натижалар кўйидагилардан иборат:

Биринчидан, дунё тажрибалари ва замонавий йўналишлари нуқтаи назаридан қараганда мамлакатимизда хизматлар бозорининг шаклланиш босқичи амалга ошмоқда.

Иккинчидан, хизматлар ҳажмининг ўсиб бориш динамикаси кузатилмоқда.

Учинчидан, республика ҳудудларидаги хизмат кўрсатиш соҳаси ривожланишининг иқтисодий таъсири ўзаро фарқланишига қарамай, ҳудудий хизматлар ҳажмининг ЯИМдаги улуши бўйича катта ютуқларга эришилмоқда.

Тўртинчидан, хизмат бозоридаги хизмат турларига бўлган талабларнинг ўзгариши ва иқтисодий таъсир даражаси республикада ижобий натижалар бермоқда.

Бешинчидан, хизмат турларига бўлган эҳтиёжлар кўрсатилаётган хизматларнинг сифатига ва бир неча хизмат турларининг мужассамланган комплекс тартибда бўлишига қараб ўсмоқда.

Олтинчидан, соҳага хорижий инвестиция сармояларини жалб этиш, айниқса, транспорт, алоқа ва ахборотлаштириш, молия ва банк хизматларида ортиб бормоқда. Ушбу масалада асосан телекоммуникация тармоғини ривожлантириш ва таъмирлашда, компьютерлаштириш ва ахборотлаштириш технологияларида ижобий натижаларга эришилди. Бу тармоқда энг катта ютуқларга симсиз телефон алоқалари орқали боғланиш, уяли телефон мижозларини кўпайиши, Интернет хизматларини кенгайтириши, эфир - кабель телевидения кўрсатувларини жорий этиш каби хизматларнинг ривожланиши орқали эришилди.

Еттинчидан, хизмат кўрсатиш соҳасида янги инфратузилма яратилмоқда. Савдо тизимида дўконлар, умумий овқатланиш шохобчалари, комплекс хизмат кўрсатиш корхоналари ташкил этилди. Йўловчиларни ташиш транспорти маршрут йўлланишлари сони ўсиб бормоқда. Автомат телефон станциялари сони ошиббормоқда. Банк мижозларига қулай шарт - шароит яратиш ҳамда молия хизматларига мижозлар ҳаракатини соддалаштириш мақсадида молия ва банк тизимини ривожлантиришга ва инфратузилмаларини кенгайтиришга катта эътибор берилмоқда. Меҳмонхоналар сони кўпайиб бормоқда.

Саккизинчидан, соҳада инфратузилманинг яратилиши ҳамда унинг даромади ҳисобига янги иш ўринлари ташкил этилмоқда.

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ва кенгайтириш имкониятлари кўйидагилардан иборатдир:

1. Пуллик хизматлар тизимининг келгусида жадал ривожланишини таъкидлаш лозим. Шу билан пуллик хизматлар салмоғининг ошиши ҳисобига истеъмол харажатларининг тузилиши ўзгаради. Соғлиқни сақлаш, таълим, маданият, санъат, уй-жой коммунал хўжалиги, алоқа соҳаларида хизматларни кўрсатиш ва пуллик хизматлар кўрсатиш кенгаймоқда. Ушбу тармоқлар қўшимча ҳолда бир қатор хизматларни ҳам кўрсатишади.

2.Хўжалик юритишнинг бозор тизими шаклланаётган шароитда савдонинг боғловчи бўғин сифатида роли ошиб боради. Ушбу соҳанинг ўсиши истиқболли ҳисобланади ва етарлича имкониятларга эгадир.

3.Санатория курорт муассасаларида, дам олиш уйлари ва базаларида, пансионатларда дам олувчи туристлар учун ҳар томонлама ривожланган дам олиш индустриясини яратиш, амал қилувчи меҳмонхоналар мажмуаларини қайта таъмирлаш, замонавий талабларга жавоб берувчи янги ва такомиллаштирилган дам олиш объектларини барпо этиш орқали санатория-курорт хизматлари ҳажмини ўстиришда етарлича истиқболлар мавжуддир.

4. Кўрсатилаётган хизматлар структурасида кескин ўзгаришлар амалга ошмоқда. Қарорларни қабул қилиш учун зарур бўлган ахборотларга эҳтиёжнинг ортиши билан ва тадбиркорлик таваккалчилигининг камайиши билан ахборот ва маслаҳат хизматларининг салмоғи ошиб бормоқда.

5. Эҳтиёжларнинг кенгайиши ва янги турларининг пайдо бўлиши ҳамда ишчи кучининг ишлаб чиқариш соҳасидан озод бўлиши, ушбу ишчи кучларининг хизмат кўрсатиш соҳасига оқиб келишига шароитлар яратади, бу ҳолат мамлакат иқтисодиётида хизмат кўрсатиш соҳасининг салмоғини ошишига олиб келади.

6. Тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш учун зарур бўлган бозор муносабатлари шароитларига мувофиқ келувчи молиявий, лизинг, консалтинг, юридик ва бошқа хизматларни жадал ривожлантириш зарур.

7. Хизматлар соҳаси учун малакали кадрларни тайёрлаш ва тизими ривожлантиришни ва янада такомиллаштиришни талаб қилади.

Хизматлар ва сервис соҳасининг жорий йилда кескин ўсиши, аввало қурилиш, транспорт, молия-банк ва ахборот-коммуникация соҳаларида, аҳолига тиббий ва коммунал-маиший хизматлар кўрсатишда, айниқса, қишлоқ жойларда бу соҳани янада кенгайтириш учун ҳали-бери фойдаланилмаётган катта имкониятлар мавжудлигини кўрсатмоқда. Хизматлар соҳасининг ривожланиши, кўрсатилаётган хизматлар ҳажми ва сифати бўйича биз иқтисодий ривожланган мамлакатлардан ҳамон жиддий орқада қолмоқдамиз.

2 Боб. Наманган вилояти Чортоқ туманининг ижтимоий иқтисодий ва хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланиши таҳлили

2.1. Наманган вилояти Чортоқ туманининг ижтимоий иқтисодий ривожланиши кўрсаткичлари таҳлили

“Наманган вилоятини 2013-2015 йилларда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастури”га мувофиқ қишлоқ хўжалиги йўналишида 2014 йил давомида умумий қиймати 31,6 млрд.сўмлик 363 лойиҳалар амалга ошириш кўзда тутилган.

Ҳисобот даврида 40,4 млрд сўм маблағлар сарфланиши ҳисобига 363 та лойиҳалар (100,0%) амалга оширилиб, 1739 та янги иш ўринлари (103,5%) яратилди.

Жумладан, 2313 бош қорамол боқишга ихтисослашган 66 та қорамолчилик, 557,5 минг бош парранда боқишга ихтисослашган 32 та паррандачилик, 205,8 гектар майдонда 39 та балиқчилик, 37 та асаларичилик (1236 та оила) хўжаликлари ташкил этилиб, 11,4 гектар майдонда 24 та иссиқхоналар, 37 та фермер хўжаликлари томонидан 301,1 гектар тоқзорлар ҳамда 128 та фермер хўжаликларида 728,0 гектар интенсив боғлар барпо этилди.

Чортоқ туманида вилоятимизнинг бошқа туманларига нисбатан аҳоли сони бироз камроқ. Лекин шунга қарамай туман ҳудудидининг бошқаларга нисбатан бирмунча кичиклиги сабаб унда аҳоли зичлиги бошқаларга нисбатан бирмунча юқори. Туманда табиий ўсиш суръатлари олдинги йилларда у қадар юқори бўлмаган бўлсада, сўнги йилларда унинг суръатлари сезиларли даражада ўсди. Жумладан туманда табиий ўсиш 14.1 дан 18.3 га қадар кўпайди. Бу туман аҳолиси таркибида ёшларнинг кўплиги билан изоҳланади. Туман вилоят марказига бирмунча узоқроқ жойда жойлашган. Туман аҳолисининг сони 2014 йил 1 январ ҳолатига 182439 кишини ташкил этди. Аҳолининг табиий ўсиш кўрсаткичлари кейинга йиллар давомида 119,9 фоизни ташкил этмоқда. Туман аҳолининг катта қисми қишлоқ жойларида истикомат қилади. Туманда ишлаб чиқариш салоҳияти бирмунча юқори бўлсада, саноат ишлаб чиқариш ҳажмлари ўтган йилга нисбатан 16, 4 фоизга камайди. Туманнинг ҳудудий жойлашуви қишлоқ хўжалигини ривожланиши учун қулай шарт-шароитларга эга. Кейинги йилларда кичик бизнес тармоқда олиб борилаётган ислохотлар натижасида туманда Кичик бизнеснинг саноатдаги улуши 2013 йилда 91,6 фоиз, 2014 йилда 92.9 фоизни ташкил этади олдинги йилларга нисбатан 119.4 фоизга ўсди. (1.1-жадвал).

1.1-жадвал

Чортоқ туманини 2012-2014 йилларда саноат маҳсулотларни улуши

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Миқдори		
		2012 йил	2013 йил	2014 йил
Саноат маҳсулоти	млрд. сўм	22.5	22.2	29.9
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	155.7	95.7	126.1
Вилоятдаги улуши	%	1.6	1.4	1.5
Аҳоли жон бошига	минг сўм	120.9	128.1	165.4
Ҳудудий саноат корхоналари ҳажми	млн. сўм	13747.2	16634.1	21108.9
Жами саноат ҳажмидаги улуши	%	1.1	1.1	1.1
Фаолият кўрсатаётган саноат корхоналари	бирлик	110	112	123

шундан ҳажмсиэлар сони	<i>бирлик</i>	17	12	9
Кичик бизнеснинг саноатдаги улуши	%	63.0	91.6	92.9
Корхоналар сони	<i>бирлик</i>	116	118	128
<i>шундан</i> : йирик корхоналар	<i>бирлик</i>	-	-	-
Халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш кўрсаткичлари	<i>млн. сўм</i>	15800.0	20700.0	29100.0
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	126.2	130.7	140.8
Вилоятдаги улуши	%	1.9	2.0	2.4
Аҳоли жон бошига	<i>минг сўм</i>	87.4	116.6	161.2
Озиқ-овқат маҳсулоти	<i>млн. сўм</i>	9266.8	10770.8	13883
Ноозиқ-овқат моллари	<i>млн. сўм</i>	5202.2	8861.9	13966.9
<i>шу жумладан</i> енгил саноат моллари	<i>млн. сўм</i>	2319.7	3887.5	6625.9

Чортоқ туманида вилоятимизнинг бошқа туманларига нисбатан аҳоли сони бироз камроқ. Лекин шунга қарамай туман ҳудудидининг бошқаларга нисбатан бирмунча кичиклиги сабаб унда аҳоли зичлиги бошқаларга нисбатан бирмунча юқори. Туманда табиий ўсиш суръатлари олдинги йилларда у қадар юқори бўлмаган бўлсада, сўнги йилларда унинг суръатлари сезиларли дарада ўсди. Жумладан туманда табиий ўсиш 14.1 дан 18.3 га қадар кўпайди. Бу туман аҳолиси таркибида ёшларнинг кўплиги билан изоҳланади. Туман вилоят марказига бирмунча узоқроқ жойда жойлашган. Туман аҳолисининг сони 2014 йил 1 январ ҳолатига 182439 кишини ташкил этди. Аҳолининг табиий ўсиш кўрсаткичлари кейинга йиллар давомида 119,9 фоизни ташкил этмоқда.

Туман аҳолининг катта қисми кишлок жойларида истиқомат қилади. Туманда ишлаб чиқариш салоҳияти бирмунча юқори бўлсада, саноат ишлаб чиқариш ҳажмлари ўтган йилга нисбатан 16, 4 фоизга камайди. Туманнинг ҳудудий жойлашуви кишлок хўжалигини ривожланиши учун қулай шарт-шароитларга эга. Кейинги йилларда кичик бизнес тармоқда олиб борилаётган ислохотлар натижасида туманда Кичик бизнеснинг саноатдаги улуши 2013 йилда 91,6 фоиз, 2014 йилда 92.9 фоизни ташкил этади олдинги йилларга нисбатан 119.4 фоизга ўсди. (1.2-жадвал)

1.2-жадвал

Чортоқ туманини 2012-2014 йилларда саноат маҳсулотларни улуши

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Миқдори		
		2012 йил	2013 йил	2014 йил
Саноат маҳсулоти	<i>млрд. сўм</i>	22.5	22.2	29.9
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	%	155.7	95.7	126.1
Вилоятдаги улуши	%	1.6	1.4	1.5
Аҳоли жон бошига	<i>минг сўм</i>	120.9	128.1	165.4
Ҳудудий саноат корхоналари ҳажми	<i>млн. сўм</i>	13747.2	16634.1	21108.9
Жами саноат ҳажмидаги улуши	%	1.1	1.1	1.1

Фаолият кўрсатаётган саноат корхоналари	<i>бирлик</i>	110	112	123
шундан ҳажмсизлар сони	<i>бирлик</i>	17	12	9
Кичик бизнеснинг саноатдаги улуши	<i>%</i>	63.0	91.6	92.9
Корхоналар сони	<i>бирлик</i>	116	118	128
<i>шундан:</i> йирик корхоналар	<i>бирлик</i>	-	-	-
Халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш кўрсаткичлари	<i>млн. сўм</i>	15800.0	20700.0	29100.0
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	<i>%</i>	126.2	130.7	140.8
Вилоятдаги улуши	<i>%</i>	1.9	2.0	2.4
Аҳоли жон бошига	<i>минг сўм</i>	87.4	116.6	161.2
Озиқ-овқат маҳсулоти	<i>млн. сўм</i>	9266.8	10770.8	13883
Нооziқ-овқат моллари	<i>млн. сўм</i>	5202.2	8861.9	13966.9
<i>шу жумладан</i> енгил саноат моллари	<i>млн. сўм</i>	2319.7	3887.5	6625.9

1.3-жадвал

Чорток тумани 2014 йил (йиллик)ташқи иқтисодий фаолияти

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Миқдори
Ташки савдо айланмаси	минг АҚШ дол.	2753,8
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	<i>%</i>	100,8
Экспорт	минг АҚШ дол.	645,6
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	<i>%</i>	93,2
шу жумладан:		
Озиқ-овқат моллари	минг АҚШ долл.	139,2
Бошқалар	минг АҚШ долл.	506,4
шу жумладан кичик тадбиркорлар	минг АҚШ дол.	795,3
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	<i>%</i>	103,6
Импорт	минг АҚШ дол.	2108,2
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	<i>%</i>	103,8
шу жумладан:		
Машина ва асбоб ускуналар	минг АҚШ долл.	72,1
Озиқ-овқат моллари	минг АҚШ долл.	171,5
Бошқалар	минг АҚШ долл.	1864,6
шу жумладан кичик тадбиркорлар	минг АҚШ дол.	2403,1
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	<i>%</i>	103,8
Рўйхатга олинган чет эл инвестицияси мавжуд корхоналар сони	бирлик	3
шу жумладан:		
Фаолият кўрсатаётганлари	бирлик	3

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Миқдори
Қўшма корхоналарда ишлаётганлар сони	киши	65
Яратилган маҳсулот, амалга оширилган хизматлар, ишлар амалдаги улгуржи нархларда (баҳоларда)	млн. сўм	1346,3
Чет эл инвестицияси мавжуд корхоналар томонидан амалга оширилган экспорт ҳажми	минг АҚШ долл.	506,4

Чортоқ туманида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида ажратилган кредитлар ҳажми йилдан йилга ошиб бормоқда. Масалан, 2013 йилда жами ажратилган кредитлар 9991 млн. сўмни ташкил этган бўлса, 2013 йилда 11221,5 млн. сўмни ташкил этди. 2014 йилга келиб эса, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун ажратилган кредитлар ҳажми 16341,7 млн. сўмни ташкил этган. 2014 йилда ажратилган кредитларнинг 5065,9 млн. сўмлиги қисқа муддатли кредитлар бўлса, 11275,8 млн. сўмлиги узоқ муддатли кредитлардир.

Ҳозирги кунга Чортоқ туманида маҳаллий ҳукумат томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаши асосан қуйидаги йўналишларда амалга ошириб келинмоқда:

- туманда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши учун лозим бўлган ҳукукий-меъёрий асос яратилди;
- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишида устуворликлар белгиланди, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашнинг Дастури ишлаб чиқилди ва жорий этилмоқда;
- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишига ёрдам берувчи бозор инфратузилмасига асос солинди;
- имтиёзли солиқ, субсидиялар, давлат ва бюджетдан ташқари фондлардан бериладиган имтиёзли кредитлар, халқаро молия институтлари кредитларини жалб этиш кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланишини рағбатлантиради;
- ҳукукий ва жисмоний шахсларга хорижий ва миллий валютада микрокредит бериш механизми ишлаб чиқилди ва жорий этилмоқда.

Чортоқ туманида 2015 йил 1 январь ҳолатига жами рўйхатдан ўтган хўжалик юритувчи субъектларнинг сони 895 тани ташкил этади. Шундан 558 таси микрофирмалар ва 89 таси 89 кичик корхоналардир. Туман бўйича олганда бугунги кунда 93,9% кичик бизнес субъектлари ўз фаолиятларини олиб бормоқдалар. Бу эса вилоятдаги ўртача кўрсаткичдан юқоридир.

Микрофирмалар кичик корхоналарга нисбатан 6,2 мартага кўп бўлиб, улар туман иқтисодиётининг турли тармоқларида мавжуд. Агар 2114 йилда 85 та хўжалик юритувчи субъект ташкил этилган бўлса, 46 таси тугатилган. Чортоқ туманида йирик корхоналар сони рўйхатдан ўтгани 348 тани ташкил этиб, бугунги кунда фаолият олиб бораётганлари 238 тани ташкил этади. 10 йирик корхона у ёки бу сабабларга кўра ўз фаолиятларини олиб бормаяпти.

2.2. Чортоқ туманининг хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланиши таҳлили

Наманган вилоятида хизмат кўрсатиш ва сервис йўналишида 50,0 млрд сўм маблағ сарфлаш ҳисобига жами 592 та (100%), жумладан, 317 та савдо ва умумий овқатланиш шохобчалари, 5 та компьютер дастурлаштириш хизмати, 4 та қурилиш хизмати, 22 та қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш ва техника хизмати, 159 та маиший хизмат кўрсатиш шохобчалари, 22 та молия хизмати, 14 та соғлиқни сақлаш хизмати, 2 та технологик

жихозларни таъмирлаш ва техника хизмати, 3 та транспорт хизмати, 2 та туризм хизмати ва бошқа 42 та турдаги хизматлар кўрсатиш шохобчалари ташкил этилиб, 2243 та (100,4%) иш ўринлари яратилди.

2014 йил вилоятда жами хизматлар ҳажми 3770,5 млрд.сўмни ташкил этиб, 2013 йилнинг мос даврига нисбатан 122,0 фоиз ўсди (прогноз 122,0%).

Жумладан, алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари 128,0 фоиз (прогноз 127,2%), компьютерли программалаштириш хизматлари консультацион хизматлар билан бирга 126,4 фоиз (125,2%), транспорт хизмати 126,4 фоиз (126,0%), молия ва банк хизматлари 128,8 фоиз (124,2%), қурилиш хизматлари 125,9 фоиз (125,4%), технология ускуналарини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш 113,2 фоиз (113,1%), қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш 117,1 фоиз (116,3%), туризм хизмати (*меҳмонхона хизмати билан биргаликда*) 112,5 фоиз (112,0%), савдо хизмати 125,6 фоиз (125,2%), маиший хизматлар 120,5 фоиз (120,8%), таълим хизматлари 119,0 фоиз (118,0%), соғлиқни сақлаш хизматлари 122,2 фоиз (122,0%), қишлоқ хўжалигидаги соҳасидаги хизматлар 117,9 фоиз (117,2%) ва бошқа хизматлар 113,3 фоиз (113,0%)га бажарилди.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш мақсадида 2014 йил январ-сентябр ойлари давомида (*ПҚ-1754-сонли қарор асосида*) Микрокредит банк томонидан 2324,1 млн.сўм кредит маблағлари йўналтирилди. Соҳада 24404 та (режа 103,0%) янги иш ўринлари яратилиб, шундан 20790 таси қишлоқ жойларида ташкил этилди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасида 2014 йил 17 январ куни бўлиб ўтган 2013 йилда Республикани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ҳамда 2014 йилдаги устувор вазифаларга бағашланган йиғилишида Республикамиз Президенти И.А.Каримов томонларидан белгилаб берилган устувор вазифаларни бажарилишини таъминлаш мақсадида ўтган 2014 йилда туманимизда иқтисодиётнинг барча соҳаларида бир қатор ишлар амалга оширилди.

Жумладан, саноат маҳсулотлари тишлаб чиқариш ҳажми 29,9 млрд.сўмни, халқ истеъмоли молари ишлаб чиқариш ҳажми 29,1 млрд.сўмни ташкил этиб 2013 йил якунига нисбатан 126,1-140,8 фоизга ўсишга эришилди.

Барча турдаги хўжаликлар ҳисобига ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми 254,0 млрд.сўмни ташкил этиб ўсиш суръати 110,0 фоизни ташкил этди.

Капитал маблағлар ўзлаштириш ҳажми 67,3 млрд.сўмни, қурилиш-пудрат ишлари ҳажми 86,7 млрд.сўмни ташкил этиб, ўсиш 106,5-117,7 фоиз бўлиши таъминланди.

Аҳолига чакана савдо хизмати кўрсатиш 129,6 млрд.сўмни, пуллик хизматлар ҳажми 83,3 млрд.сўмни, хизматлар ҳажми 190,6 млрд.сўмни ташкил этиб ушбу кўрсаткичлар бўйича ҳам 2013 йил якунига нисбатан сезиларли даражада 113,2-114,2 фоизни ташкил этди.

Тумандаги экспортёр корхоналар томонидан 2014 йил давомида 2269,5 минг доллар маҳсулотлар экспортга чиқарилиб, 2310,7 минг долларлик маҳсулотлар импорт йўли билан олиб келинди. Туманни жами ташқи савдо айланмаси 4580,2 минг долларни ташкил этди.

Аҳолига кўрсатилган пуллик хизматлар

2012-2014 йиллар

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Миқдори		
		2012 й.	2013 й.	2014 й.
Пуллик хизматлар ҳажми	<i>млн. сўм</i>	27,6	39,9	83,3
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	<i>%</i>	122,2	115,5	113,2

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	Миқдори		
		2012 й.	2013 й.	2014 й.
Аҳоли жон бошига	<i>минг сўм</i>	158,5	225,2	460,9
Маиший хизматлар ҳажми	<i>млн. сўм</i>	7,7	7,7	12,7
Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати	<i>%</i>	105,6	116,3	119,2
Аҳоли жон бошига	<i>минг сўм</i>	44,1	43,4	70,5

Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш шаҳобчалари

2015 йил 1 январ ҳолатига

Кўрсаткичлар	Сони
Жами шаҳобчалар	1914
<i>шу жумладан: хизмат турлари бўйича</i>	
Якка тартибда пойафзал тикиш	44
Тикув мўйна трикотаж ва тери буюмларини, бош кийимлар ва тўқимачилик, атторлик буюмларини якка тартибда тикиш	
Уй рўзғор машиналари ва асбобларни таъмирлаш, метал-буюмларини тайёрлаш ва таъмирлаш	14
Транспорт воситаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш	52
Мебел таъмирлаш ва тайёрлаш	7
Калитлар тайёрлаш	
Кимёвий тозалаш	1
Кир ювиш хоналари хизмати	
Турар жойлар (хоналар ва уйлар)ни таъмирлаш	35
Фотография ва фотокинолабараториялар хизмати	8
Ҳаммом ва ювиниш хизматлари	4
Саргарошхона хизмати	82
Ижарага бериш шаҳобчалари хизмати	23
Транспорт хизматлари	260
Маиший хизматларнинг бошқа турлари	1384

3-БОБ. Хизматлар соҳасини янада ривожлантиришнинг истиқболли йўналишлари

3.1. Хизмат кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш борасидаги истиқболли вазифалар

Сўнгги йилларда республикада кичик бизнес, тадбиркорликни қўллаб-қуватлаш ва рағбатлантириш борасида ҳукумат томонидан амалга оширилаётган изчил тадбирлар, хизмат соҳасидаги алоҳида олинган тармоқларини ривожлантириш бўйича қабул қилинаётган қатор дастурий йўналишлар хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини, шунингдек маиший хизмат кўрсатиш соҳасининг юқори суръатлар билан ривожланишига олиб келмоқда.

Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим манбаи ва омили ҳисобланади. Жаҳон тажрибаси бугун айнан ушбу соҳа ялпи ички маҳсулотни шакллантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, одамларнинг фаровонлигини оширишда етакчи ўрин тутишини кўрсатмоқда.

2014 йилда бозор хизматлари кўрсатиш ҳажми 15,7 фоизга ўсди, уларнинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 53 фоиздан 54 фоизга ошди. Бугунги кунда иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг 50 фоиздан ортиғи ушбу тармоқда меҳнат қилмоқда. Ҳар йили яратилаётган янги иш ўринларининг, авваламбор, касб-ҳунар коллежлари битирувчилари учун ташкил этилаётган иш ўринларининг учдан бир қисмидан кўпроғи айнан мазкур соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда.

Бу борада хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганини таъкидлаш жоиз. Мобиль алоқа, юқори тезликда ишлайдиган интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда.

Сўнгги беш йилда анъанавий маиший ва коммунал хизматлар улуши 16 фоиздан 9,5 фоизга тушди, юқори технологиялар асосидаги хизматлар улуши эса 21,2 фоизга қадар кўтарилди.

Юқори технологияларга асосланган хизматлар орасида кейинги йилларда алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари бошқа соҳаларга нисбатан жадал ривожланаётганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Ушбу хизматлар ҳажми сўнгги беш йилда 3,3 баробар, ўтган йили эса 24,5 фоизга ўсди.

Иқтисодиётимиз ва жамиятимиз ҳаётида ахборот-коммуникация технологияларининг алоҳида ва муҳим ўрин тутишини ҳисобга олиб, 2013 йилда 2013-2020 йилларда Ўзбекистон Республикасининг Миллий ахборот-коммуникация тизимини ривожлантириш комплекс дастури қабул қилинди. Ушбу дастур доирасида амалга оширилаётган лойиҳалар 2014 йилда мамлакатимизда барча автомат телефон станцияларини рақамли тизимга ўтказишни якунлаш учун замин яратди. Бу эса халқаро ахборот тармоқларидан фойдаланиш тезлигини сезиларли даражада ошириш имконини берди.

Аҳоли, жумладан, мамлакатимизнинг олис ҳудудларида яшаётган аҳолининг ахборот-коммуникация технологиялари хизматларидан фойдаланиш имкониятини кенгайтириш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Масалан, 2014 йилда юртимизда, хусусан, Қўнғирот, Бойсун, Узун, Мўйноқ каби олис туманларда 2 минг километрдан зиёд оптик толали алоқа тармоқлари барпо этилди.

Мамлакатимизда интернетдан фойдаланувчилар сони йил сайин кўпайиб бормоқда. Бугунги кунда улар 10 миллион 200 минг кишидан ошди ёки мамлакатимиз аҳолисининг учдан бир қисмини ташкил этмоқда. Республикаимизда интернетнинг ўтказувчанлик даражаси 4 баробар оширилди, интернетга уланиш тезлиги эса 1,5 марта ортиди. Шу билан бирга, ундан фойдаланиш нархи 2013 йилга нисбатан 11,6 фоизга камайди.

Ўтган йили 500 дан ортиқ янги базавий мобиль алоқа станциялари ўрнатилиши ҳисобидан алоқанинг ушбу замонавий, юқори технологияларга асосланган тизими

абонентлари сони қарийб 20 миллион кишини ташкил этди, уларга кўрсатилаётган хизматлар ҳажми қарийб 26 фоизга кўпайди.

Айни пайтда қишлоқ жойларда хизматлар соҳаси ҳали-бери етарлича ривожланмаганини ҳам айтиш жоиз. Қишлоқда аҳоли жон бошига тўғри келадиган хизматлар кўрсатиш ҳажми шаҳардагидан ҳали-ҳамон сезиларли даражада ортда қолмоқда. Айни пайтда қишлоқ жойларда алоқа хизмати, банк-молия ва коммунал хизматлар соҳасини ривожлантириш учун катта салоҳият мавжуд

Аҳолига кўрсатилаётган маиший хизматлар таркибида замонавий хизмат турлари устувор равишда ривожланмоқда. Маиший хизматларнинг умумий ҳажмида енгил автомобилларни таъмирлаш ва техникавий созлагини аниқлаш хизмати улуши 14,1% ни, мураккаб турдаги техникавий жиҳозларни таъмирлаш 10,6% ни, яқка тартибдаги уй-жойларни қуриш, уларни ва кўп қаватли турар жойларни таъмирлаш хизматлари 12% ни, аҳоли юқларини ташиш транспорт хизмати 12,4% ни, сартарошхона хизматлари 5,6% ни ташкил этади.

Шу билан бирга, айни пайтда мазкур тармоқни ривожлантиришда мавжуд имкониятларидан ҳали тўлиқ фойдаланилмаётганлигини таъкидлаш лозим.

Бундан ташқари янги хизмат турлари, жумладан, тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай муҳит яратишда зарур бўлган молиявий, лизинг, консалтинг, юридик ва бошқа хизматлар етарли даражада ривожланмаяпти. Туристик хизмат кўрсатиш соҳасида беқиёс имкониятлар мавжуд бўлишига қарамай ушбу соҳа ўта секин ривожланмоқда. Бунга ҳудудлар бўйича туристик хизматларни кўрсатувчи тизимнинг яратилмаганлиги, ички туризм рекламалари ривожланмаганлиги, республика ичидаги туристик йўналишлар (маршрутлар) аҳолига маълум эмаслиги тўсқинлик қилмоқда.

Президент қарорида берилган катта имтиёзлар, жумладан Болалар спорт иншоотларида кўрсатиладиган пуллик спорт хизматлари даромадидан олинадиган солиқ ва яқка тартибдаги солиқ тўловларидан 3 йилгача озод қилинганлигига қарамай, қишлоқларда ушбу хизмат тури умуман ривожланмаяпти. Ҳисобот йилида Республикада 203 та янги қурилган ва таъмирланган Болалар спорт комплексларининг 75% қишлоқ жойларда фойдаланишга топширилганлигига қарамай, уларда кўрсатилган хизматлар ҳажми қисқариб бормоқда.

Шу сабабли ҳукуматимиз томонидан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни тўғрисида қабул қилинган қарорда хизматлар ҳажмининг ўсиш даражасини юқори кўрсаткичларда белгилаб берилди. 2012 йилнинг ўзида 1389 та янги маиший хизмат кўрсатиш корхоналари ташкил этилиши мўлжалланган. Ушбу шаҳобчаларнинг асосий қисми қишлоқ жойларда ташкил этилади. Ташкил этилиши мўлжалланган шаҳобчаларда ҳар йили 200 мингдан ортиқ янги иш жойлари ташкил этилиши кўзда тутилган.

Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш бўйича ҳудудий дастурларни тубдан қайта кўриб чиқиш ва қишлоқ жойларда уларни аҳоли, айниқса, ёшлар бандлигининг, қишлоқда ҳаёт даражасини оширишнинг муҳим омили сифатида жадал ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар кўриш зарур.

Бу борадаги энг асосий вазифа вазиятга тадбиркор нуқтаи назаридан қараш, яъни унга ўз ишини ривожлантириш учун нима тўсқинлик қилаётгани ва давлат томонидан қандай ёрдам кераклигини аниқлаш лозим. Хусусий секторга қишлоқ жойларда кўрсатилаётган хизматлар турларини кенгайтириш учун зарур шарт-шароитларни яратишга ҳам алоҳида аҳамият бериш даркор.

3.2. Хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти самарадорлигини оширишнинг ташкилий механизмини такомиллаштириш

Бозор муносабатлари ривожланиши шароитида хизмат кўрсатиш соҳасини ташкилий-иқтисодий жиҳатдан тўғри шакллантириш муҳим аҳамият касб этади. Агар ушбу соҳанинг ривожланиши ташкилий жиҳатдан оптимал ва хизматлар бозори конъюктурасига нисбатан

эгиловчан бўлса, хизмат кўрсатиш сифати ва самарадорлиги шунчалик юқори бўлади. Хизмат кўрсатиш соҳасида меҳнат фаолиятини ташкил этишни тўғри йўлга қўйиш миллий иқтисодиёт миқёсида бир қатор ижтимоий ва иқтисодий муаммоларни бартараф этишга сабаб бўлади. Масалан, соҳани ривожлантириш асосида аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш, хизматчиларни ишбилармонлик фаоллигини ошириш, кўрсатилаётган хизматларни оператив тарзда ташкил этилиши ва бошқаларни яхшиланишига сабаб бўладиги, буларнинг барчаси охир-оқибатда мамлакат аҳолиси турмуш даражаси ва сифатини оширишга олиб келади.

Хизмат кўрсатиш соҳасида ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш жараёни таркибий қисмларининг мураккаблиги ва хилма хиллиги, уларнинг бажарилиш тадбирларини мустақил танлаш, ҳисоблаш, лойиҳалаштириш ва мувофиқлаштириш имкониятлари меҳнатнинг мазмунига муҳим ўзгаришлар киритади.

Хизмат кўрсатиш корхоналарида ходимлар меҳнат фаолиятининг энг самарали бўлишини таъминлаш мақсадида хизмат кўрсатиш жараёнларини ўрганиш, такомиллаштириш ва ҳар томонлама асосланган хизмат кўрсатиш нормаларини ишлаб чиқиш ва иш вақтидан самарали фойдаланиш асосида меҳнат унумдорлигини ўстириш имкониятини аниқлаш зарур.

Бироқ меҳнат унумдорлигини оширишни секинлаштирувчи ва тўхтатувчи омиллар бозор муносабатлари ривожланишининг ҳозирги шароитида ҳам мавжуд. Чунки хизмат кўрсатаётган корхоналар харажатларини тўхтовсиз камайтириш, ишлаб чақариш ва хизмат кўрсатиш ҳажмини кўпайтириш билан эмас, балки ўзлари ишлаб чиқараётган маҳсулотлар ёки кўрсатаётган хизматлар камчилигидан, танқислигидан фойдаланиб, уларнинг баҳоларини ошириш эвазига режалаштирилган миқдорда даромад олишга эришмоқдалар. Бундай ҳол, ўз навбатида нафақат бошқариб бўлмайдиган инфляция жараёнининг янада ривожланишини кучайтиради, балки ҳар томонлама илмий асосланган хизмат кўрсатиш нормаларини кэнг жорий этиб, хизмат кўрсатиш жараёнини ташкил қилиш ва бошқариш харажатларини қисқартиришга умуман имкон бермайди.

Ҳозирги шароитда ишчилар фаолиятининг меҳнатдаги буюмлашган элементлари билан ўзаро алоқасини ўрнатибгина қолмай, ўзаро ҳамкорликдаги фаолият қатнашчилари бўлган «инсон-техника» ўртасида меҳнат муносабатларини шакллантириш, жонли меҳнат самарадорлигини ошириш каби муаммоларни ечиш зарур бўлмоқда.

Бизнинг фикримизча, хорижий мамлакатлар хизмат кўрсатиш соҳасининг ташкилий тузилиши хизматлар бозори ташкилий тузилмасининг тадқиқоти орқали республикамызда хизматлар бозорининг ташкилий тузилмасини қуйидагича таснифлашимиз мумкин:

- амал қилиш механизмлари бўйича (воситачилик молиявий, ахборот-технологик, ҳуқуқий, маркетинг);

- мулк шакли бўйича (хусусий, кооператив(жамоа), давлат, ижтимоий, хорижий);

- кўрсатиладиган хизматлар кўлами бўйича (халқаро, миллий, ҳудудлараро, ҳудудий, маҳаллий);

- кўрсатиладиган хизматлар турлари ва йўналишлари бўйича: ишбилармонлик хизматлари (молиявий, суғурта, кредит хизматлари), тақсимот хизматлари (савдо, умумий овқатланиш), ижтимоий хизматлар (таълим, соғлиқни сақлаш, жисмоний маданият, ҳуқуқий хизматлар).

Хизмат кўрсатиш соҳаси самарадорлигини таъминлашда юқорида таъкидланган таснифлар муҳим аҳамият касб этади. Аммо, мамлакатимиз иқтисодий сиёсатида хизматлар салмоғини оширишга қаратилган ислохотлар ушбу хизмат соҳаларини янада ривожлантиришни талаб этади. Масалан, хизматлар турлари сифатида савдо уйлари, ташкилотлари, ярмаркалар, озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат маҳсулотларини реализациясига ҳамда уларни ишлаб чиқарувчиларини самарали фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади. Аммо, хизматлар махсус товар сифатида уни кўрсатувчиларга ўзига хос талабларни бажаришни талаб этади. Ушбу фикрни тасдиғи сифатида ярмаркаларнинг ўрни ва ролини мисол қилиш мумкин. Кейинги вақтларда хизмат соҳасининг савдо-воситачилик таркибий

тузилмаси сифатида уларнинг роли жаҳон тажрибасида бирмунча пасайиб бормокда. Етакчи ўринга хизматлар бозори таркибида ушбу бозорнинг ҳолати ҳақида ишлаб чиқарувчилар ва хизмат истеъмолчилари ҳақидаги ахборотларни тўплаш ва қайта ишлаш зарур.

Булунгур туманида хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарининг фаолияти таҳлили шундан далолат бермоқдаки, пуллик хизматлар кўрсатиш ташкилий жиҳатдан етарли даражада ривожланмаган, хусусан, молия-кредит хизматлари инфратузилмаси самарали шаклланмаган. Туманда банк тизимидан ташқари молия-кредит ташкилотлари, кредит, кафолат, суғурта, ассоциациялар етарли даражада шаклланмаган ҳамда уларнинг ташкилий механизмлари ишлаб чиқилмаган. Ваҳоланки, бизнинг фикримизча тадбиркорлар, ишбилармонлар, хўжалик юритувчи субъектлар, алоҳида шахслар фаолияти учун ушбу хизмат муҳим аҳамиятга эга.

Маълумки, ҳозирги вақтда тижорат банклари хизмат соҳасида фаолият юритаётган кичик ва хусусий тадбиркорларга камдан-кам ҳолатларда кредитларни ажратишади. Бундай ҳолатнинг сабаби, хизмат кўрсатиш корхоналарида молиявий операциялар ҳажмини камлиги, кредит учун зарурий кафолатларни бера олмасликлари ҳамда ушбу корхоналарни барқарорлик масалалари билан изоҳланади.

Шунинг учун ҳам, хизмат кўрсатиш корхоналарини қўллаб-қувватлаш учун ташкил этилажак турли хил ташкилотлар уларнинг фаолият кўламини молиявий, моддий ва бошқа кўмаклар ёрдамида кэнгайтиришларига имконият яратади.

Демак, бизнинг фикримизча, ҳозирги вақтда хизмат кўрсатиш корхоналари ассоциациясини ташкил этиш хизматлар соҳаси самарадорлигини таъминловчи муҳим ташкилий таркиб ҳисобланади. Унинг таркибига мижозларга комплекс хизмат кўрсатишни (барча хизматларни кўрсатишни) ташкил қилиш мумкин бўлади.

Хизмат кўрсатиш корхоналари фаолияти самарадорлигини оширишнинг яна бир ташкилий механизмларидан бири – бу соҳа учун хизмат қиладиган ахборотлар тизимидир. Мазкур тизим ўз ичига, фикримизча, қуйидагиларни қамраб олади: реклама агентликлари, маркетинг хизмати марказлари, доимий ёки кўчиб юрувчи кўргазмалар, ахборот воситалари ва электрон алоқа тизимлари ва бошқалар. Бизнинг фикримизча, хизмат кўрсатиш соҳасида ахборот таъминотини янада ривожлантириш аҳолини хизматларга бўлган тўлов қобилиятини тўла қондириш, ушбу соҳани ўсиш динамикасини баҳолаш, кўрсатиладиган хизматлар сифати ва самарадорлигини яхшилашга имконият яратади. Бунинг учун туман миқёсида хизматларга бўлган талабни ўрганиш бўйича махсус хизматни маркетинг-марказларини ташкил этиш керак.

Хизмат кўрсатиш корхоналари ахборот таъминотини таъминловчи муҳим ташкилий бўғини-бу реклама фаолиятидир. Унинг ушбу соҳа учун аҳамияти хизматлар ҳақидаги маълумотларни турли хил шаклларда омма орасида тарқатишдан иборат, шу билан бир қаторда реклама нафақат ахборот манбаи, балки у хизматларга янги эҳтиёжлар ва аҳолини тўлов қобилиятини рағбатлантирувчи муҳим ташкилий механизмдир.

Хизмат кўрсатиш корхонаси фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлаш механизми:

- Ходимларнинг индивидуал меҳнат фаолиятини ташкил этиш
- Хизмат кўрсатиш корхонаси миқёсида
- Ходимларнинг индивидуал меҳнат фаолиятини ташкил этиш**
- Меҳнат тақсимооти.
- Меҳнат нормаларини такомиллаштириш.
- Меҳнат шароитини яратиш
- Иш жойини ташкил этиш.
- Ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш маданиятини ошириш.
- Иш жойларини ташкил этиш.
- Иш жойларини ихтисослаштириш.
- Ходимнинг меҳнат натижаларидан манфаатдорлигини ошириш.

- Меҳнат унумдорлигини ошириш резервларини аниқлаш

Хизмат кўрсатиш корхонаси миқёсида

- Корхонага илғор меҳнат усуллари ва услубларини жорий этиш.
- Хизмат кўрсатиш жараёнида меҳнатнинг буюмлашган элементларидан фойдаланишни яхшилаш.
- Хизматлар рақобатбардошлигини ошириш.
- Хизматлар бозори конъюктураси бўйича маълумотлар банкини яратиш.
- Ходимлар фаолиятини техник тараққиёт элементлари билан мувофиқлигини таъминлаш.
- Хизматларни истеъмол қилиш жараёнининг ташкилий техник самарадорлигини ошириш.
- Ходимлар сифат таркибини такомиллаштириш

Ҳар қандай корхона фаолиятини ташкил этишнинг негизи бўлиб меҳнатни тўғри тақсимлаш ҳисобланади.

Ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш жараёнида ходим ҳолатининг ўзгариб боришига таъсир этувчи омиллар, бирор жараён таъсирида янгиланадиган ёки ўзгарадиган сабаб ва ҳолатларга боғлиқ бўлади. Ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатишнинг илмий-техник ва технологик тараққиёти меҳнат жараёнларида ходим ҳолатини ўзгартиришнинг далилий таъсир қилувчи сабабидир. Техника-технологияга боғлиқ тарзда меҳнат ва хизмат кўрсатиш жараёнларини ташкил этиш ҳам узлуксиз ўзгариб боради. Масалан, хизмат кўрсатишдаги технологик жараён (қисқариши) меҳнат унумдорлиги ўзгаришига (ошишига) олиб келади. Бу ҳолат ходим меҳнатидан интенсив фойдаланишни оширади ва меҳнат талабчанлигини пасайтиради. Шунингдек, меҳнат жараёнидаги ташкилий-техникавий омилларнинг таъсири меҳнат меъёрларини такомиллаштиришни зарурат этади. Бозор муносабатлари ривожланиши шароитида хизмат кўрсатиш ходимлари фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлашнинг асосий мақсади самарадорликка эришиш билан боғлиқ ижтимоий ва иқтисодий мақсадларга: рақобатбардош товар ва хизматлар ишлаб чиқариш ва реализациясини амалга ошириш, иш кучини тиклаш учун корхоналарнинг мавжуд имкониятлари ва натижаларига фаол равишда таъсир этишдан иборат. Бунинг маъноси шуки, ходимлар фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлаш бир томондан, олинadиган фойдани кўпайтиришга кўмаклашиши, иккинчи томондан эса меҳнатга қобилиятли жамоа ярата олиш имконини беради.

Хизмат кўрсатиш корхоналарида ходимлар фаолиятини ташкилий жиҳатдан таъминлаш уларни самарали бошқариш борасида биринчи даражали вазифа бўлиб қолмоқда. Шунингдек хизмат кўрсатиш жараёнида юқори сифатга эришиш ва меҳнат унумдорлигини ошириш усуллари яхши ўзлаштирган раҳбар ва мутахассис кадрларга талаб ортиб бормоқда. Корхона ходимларининг умумий меҳнат натижалари ҳар бир ходимнинг шахсий меҳнат натижаларига боғлиқдир. Шу сабабли уларнинг биргаликда фаолият олиб боришлари учун муайян тартибни сақлаб бориш, ишнинг бошланиши ва тугалланиши, танаффусларга риоя этиш лозим. Шунингдек меҳнат интизомини сақлаб боришнинг аниқ механизми ҳам зарур.

3.3. Хизмат кўрсатиш корхоналари самарадорликни оширишнинг асосий йўллари

Хизмат соҳаси самарадорлигини ошириш, хўжалик юрителишнинг бозор тизими ҳамда ҳар қандай даврнинг муҳим талабидир. Самарадорлик исталган корхонанинг иқтисодий барқарорлиги ва фаолият юритиш қобилиятини акс эттиради. ҳар қандай ишда, жумладан, корхоналар фаолиятида самарадорликнинг, ижобий натижаларнинг мавжуд бўлмаслигини, қисқача қилиб айтганда, оворагарчилик, вақт, куч ва ресурсларни йўқотиш билан изоҳлаш мумкин.

Фан-техника тараққиёти корхоналарнинг Хизмат соҳаси фаолияти самарадорлигини оширишда муҳим омил бўлиб келган ва ҳозирда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Мазкур омилдан қуйидаги йўللار билан фойдаланиш мумкин:

*0 Хизмат соҳаси ва меҳнатни механизациялаштириш, автоматлаштириш ҳамда комплекс равишдаги механизациялаштириш;

*1 асосий технологик жараёнларни роботлаштириш;

*2 прогрессив, меҳнат ҳамда ресурсларни тежашга йўналтирилган технологик жараёнларни амалиётга киритиш ва улардан кэнг фойдаланиш;

*3 хом ашё ва материаллар (меҳнат предметлари) замонавий турларини яратиш ва улардан фойдаланиш;

*4 ишлаб чиқаришни ташкил қилиш, режалаштириш ва бошқариш жараёнларида замонавий ахборот технологияларидан, ҳисоблаш техникасидан фойдаланиш;

*5 Хизмат соҳасива меҳнатни илмий ташкил қилиш.

Амалиётда фан-техника тараққиётининг, жумладан, унинг таркибий қисмларининг аҳамияти ва ролини инкор қилувчи ёки тушунмовчи корхонани топиш амримаҳол. Бироқ ушбу омилни амалга ошириш учун фақатгина ҳоҳиш ва истакларнинг ўзигина етарли эмас. Бунинг учун биринчидан, фан-техника тараққиётининг айна пайтда зарур бўлган йўналишларини излаш ва аниқлаш, иккинчидан, пул маблағларини ва бошқа зарур бўлган ресурслар (инвестициялар) излаб топиш, учинчидан, замонавий илмий-техникавий ишламаларга ихтисослашган илмий-тадқиқот институтлари, конструкторлик, технологик ва бошқа илмий муассасалар билан керакли алоқаларни “боғлаш”, тўртинчидан, ўз илмий-техникавий мақсадларининг самаралилигини ҳисоблаб чиқиш талаб қилинади.

Фан-техника тараққиёти сўнгги пайтларгача эволюцион равишда ривожланиб келмоқда эди. Асосий эътибор амалдаги технологияларни такомиллаштириш, машина ва ускуналарни қисман замонавийлаштиришга қаратилган эди. Бундай чора-тадбирлар маълум бир чекланган натижаларга олиб келарди.

Янги техникаларни ишлаб чиқиш ва амалиётга киритишдан манфаатдорлик талаб даражасида эмасди. Хизмат соҳасива меҳнатни ташкил қилишнинг хорижий прогрессив технологиялари “эксплуаторлик белгиси” сифатида, ишлаб чиқаришни автоматлаштириш ва механизациялаштириш эса ишсизликнинг асоси сифатида қабул қилинар эди. Хориж тажрибаларига капиталистик тажриба деб қараларди ҳамда бу тажрибаларнинг кэнг тарқалишига йўл қўйилмас эди.

Бозор муносабатлари шаклланаётган ҳозирги шароитларда, чуқур сифат ўзгаришлари, тамойиллари янги технологиялар ва сўнгги авлод техникасига ўтиш, иқтисодиётнинг барча тармоқларини фан ва техниканинг энг янги ютуқлари асосида қайта куроллантириш зарур. Шу билан бир қаторда олимлар, конструкторлар, муҳандис ва ишчиларнинг ижодий руҳда меҳнат қилишлари учун иқтисодий ва ижтимоий манфаатдорликни яратиш муҳим аҳамият касб этади. Масалан, Япония корхона ва фирмаларида ижодий гуруҳлар, сифат гуруҳлари ташкил қилинган, яъни фан-техника тараққиёти билан узвий боғлиқ бўлмиш университетлар, илмий марказ ва лабораториялар билан алоқалар ривожлантирилмоқда. Япониянинг бугунги кунда роботлар ҳамда замонавий техника ва технологияларнинг бошқа турларини яратишда биринчи ўринларда туриши ҳам бежиз эмас.

Бошқарувда эса, бошқариш, режалаштириш, иқтисодий рағбатлантиришнинг усул ва шакллари, яъни корхона фаолиятининг бутун хўжалик механизмини такомиллаштиришда ифодаланади. Корхона раҳбарининг иш стили ва усуллари фан-техника тараққиёти ва бозор иқтисодиётига мос келиши зарур. Масалан, корхона директори билими, тажрибаси ва профессионал малакасига кўра, оддий ходимлар ва бўлинма (хизмат) раҳбарларидан юқори туриши лозим. Акс ҳолда у жамоани керакли тарзда бошқара олиши ҳамда муваффақиятга эришиши ва имиджга эга бўлиши қийин.

Режалаштиришда режаларнинг баланслаштирилиши, кўрсаткичлар тизимини оптимал шакллантириш, режалаштирилаётган мақсадлар ресурслар билан таъминланиши муҳим аҳамият касб этади. Бу эса ўз навбатида корхонадаги иқтисодий фаолиятни кучайтиришни, режалаштириш ва иқтисодий ҳисоб-китобларни ҳамда замонавий компьютер техникаси ва унинг режа иқтисодий ҳисоб-китобларини амалга оширишдаги имкониятларини яхши билувчи, саводли ва малакали иқтисодчиларни танлашни талаб қилади.

Корхона фаолиятининг самарали бўлишида ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг тури ва сифатини ошириш ҳамда жаҳон стандартлари даражасига етказиш, корхонанинг хизмат соҳаси тузилмасини яхшилаш каби омиллар ҳам муҳим ўринни эгаллайди. Бунга эса замонавий машина ва асбоб-ускуналар, замонавий технологиялар, Хизмат соҳаси ва меҳнатни ташкил қилишнинг илғор усулларидадан фойдаланиш орқали эришилади.

Албатта, юқорида келтириб ўтилган омилларни амалга ошириш маълум бир ресурслар ва вақт сарфлашни талаб қилади. Бироқ бу муаммоларнинг моҳияти ва аҳамиятини ўзгартирмайди. Амалиёт шуни кўрсатадики, замон билан ҳамнафас ҳолда ҳаракат қилувчи, барча фаолият турларида тежамкорликка риоя этувчи, ўз салоҳиятидан унумлироқ фойдаланувчи, замонавий фан ва техника ютуқларига таянувчи корхона ўзининг бугунги кундаги муваффақиятларидан ташқари, келажакда ҳам муваффақиятларга эришишини, жумладан, бозордаги ўз ўрни ва рақобатчилик муҳитида қулай аҳволда бўлишини таъминлайди.

3.4. Хизмат кўрсатиш ва сервис корхоналарини ривожлантиришда чет эл тажрибаси

Республикамиз иқтисодиётида сервис тизими шаклланиб бораётган бир пайтда, ушбу соҳага оид масалалар ривожланган бозор иқтисодиётли давлатларда қандай амалга оширилаётганлигини, уларда бу борадаги иш тажрибаси тўғрисида керакли даражада тасаввурга эга бўлиш, тадбиркорларга сервис соҳасида муваффақияти фаолият юритишларига имконият яратиши шубҳасиздир.

Ривожланган давлатлар иқтисодчиларининг фикрига кўра, ҳозирги кунда моддий ишлаб чиқариш соҳасида кескин ўсишга эришиш бир қатор омиллар туфайли мумкин эмас экан. Бунинг асосий сабаби, бирламчи тармоқлар маҳсулотларига талабнинг камайиб бориши ҳисобланади. Натижада меҳнат ва капиталнинг моддий тармоқлардан хизмат кўрсатиш соҳасига ўтиши вужудга кела бошланди.

Ҳозирги кунда АҚШ да иқтисодиётнинг учламчи сектори (хизмат кўрсатиш соҳаси) ялпи миллий маҳсулотнинг 73% дан кўпроғини таъминлайди, Европа Ҳамкорлиги давлатларида 63% ялпи миллий маҳсулот ва 62% банд бўлганлар сонидан, Японияда ушбу кўрсаткичлар таълуқли равишда 59% ва 56% ни ташкил этади.

Ушбу давлатлардаги хизматлар динамикасининг ўзгариши бир қатор ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг узоқ муддатли асосий омилларининг таъсири натижасида вужудга келди. Яъни ижтимоий меҳнатнинг бўлиниши, хизматларни ишлаб чиқаришга ихтисослашган секторнинг активлашиши, ишлаб чиқаришнинг моддий ва номоддий элементларининг интеграллашуви, иқтисодий ўсиш характеридаги ўзгаришлар (илмий билим манбаалари, инсон омили, номоддий жамғарилишларнинг кўпайиши) асосида вужудга келади. Шу сабабли сервис институтида инсоннинг ўзини такомиллаштириш, унинг интеллектуал ва жисмоний имкониятларини такомиллаштириш йўналишидаги ўзгаришлар сабаб бўлди. Ривожланган давлатлар иқтисодиётларининг ижтимоий йўналтирилиши, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг инсон омилидан бевосита боғлиқлиги, ушбу давлатларнинг бир қатор хизматларни ривожлантириш учун, биринчи навбатда ижтимоий хизматлар характерларини сезиларли даражада оширишга мажбур қилди.

АҚШ да истеъмол хизматларини амалга оширувчи корхоналар ичида кенг тарқалгани бўлиб, маиший хизмат кўрсатиш корхоналари ҳисобланади. Улар умумий сони бўйича оммавий овқатланиш корхоналари, соғлиқни сақлаш, дам олиш ва ҳордиқ чиқариш (кинотеатрларни қўшган ҳолда) корхоналаридан ҳам кўпдир. Ушбу корхоналар АҚШ да фаолият юритувчи корхоналар ичида энг кичиклари ҳисобланадилар. Ушбу корхоналар «сичқонлар» деб ном олишганлар. Ҳозирги кунда бундай корхоналар сони 6 млн. га яқин ва уларда банд бўлганлар сони ўртача 3-4 кишини ташкил этади. Ушбу корхоналар жумласига дорихоналар, гаражлар, сартарошхоналар, савдо шаҳобчалари, таъмирлаш устахоналари ва бошқалар киради. Таъмирлаш корхоналарининг айримларида асосий ишчи кучи-

тадбиркорнинг ўзи ҳисобланади. Жумладан соат ва заргарлик маҳсулотларини таъмирлашда ҳар 10 корхонага 4, оёқ кийимни таъмирлашда 7, электр асбоб- ускуналарини таъмирлашда 8 ёлланма ишчи тўғри келади. Ўртача бир корхонага шахсий хизмат кўрсатиш учун 2,9, таъмирлаш хизматларини кўрсатиш учун эса 3,8 банд бўлган ходимлар тўғри келади. Жами корхоналарнинг 75% даги йиллик оборот ҳажми 1 млн. долларга етмайди. Шунга қарамасдан маиший хизмат кўрсатишнинг бирор бир ўта йирик корхонаси таълуқли хизматларнинг умуммиллий бозорининг 2-3% дан юқорисини назорат қилмайди.

Корхоналарнинг кичиклиги ва маиший хизмат кўрсатишдаги оддий ишлаб чиқариш формаларининг мавжудлиги, авваламбор уларни вақт, хизмат кўрсатиш жойи, талабнинг яқка тартибдаги хусусиятларини инобатга олган ҳолда, хизматларни ишлаб чиқаришни яқка тартибдаги истеъмолчига яқинлаштириш зарурияти билан асосланади. Натижада сервис хизмат кўрсатиш корхоналари мумкин бўлган миқдорнинг ортидан ҳамма жойга эргашиб боради. Ушбу жойлар жумласига: турар жойлар, савдо марказлари, шаҳарнинг ишчан қисми, меҳмонхоналар, шифохоналар, йирик автомагистраллар атрофи ва бошқа ижтимоий жойлар киради.

АҚШ да тадбиркорлар ассоциациялари ишининг диққатга сазовор тажрибаси мавжуд. Бундай ташкилотлар асосан кичик ва ўта кичик, шу жумладан хизмат соҳасида ҳам, фаолият юритишадилар.

Тадбиркорлар ассоциациялари хизматларнинг стандарт тўпламларини ишлаб чиқишадилар, уларнинг сифат даражаларини белгилайдилар ва назорат қиладилар. Регламентлаштириш тизимида марказий ўринни у ёки бу шаклда баҳоларни ўрнатиш эгаллайди. Ассоциациялаштирилган тадбиркорлар, ҳар бир касб бўйича мавжуд бўлган этика кодекси талабларига риоя қилишига мажбур бўлишадилар, унинг бузилиши жазоланишга олиб келади, ҳатто ушбу фаолият тури билан шуғулланиш рухсатини олиб қўйишгача.

Хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналарининг эгалари ишчи кучидан фойдаланишнинг қисман банд бўлиш шаклларида кенг фойдаланишмоқдалар. Умумий ҳолда хизматлар соҳасида бундай шароитда барча банд бўлганларнинг 80% дан кўпроғи ишлашадилар. Уларда иш ҳафтасининг ўртача давомийлиги 19 соатни ташкил этади. қисман банд бўлиш фойдалиликни давомийликнинг камайиши ҳисобига меҳнат интенсивлигини ошириш орқали кўпайтириш имконини беради.

Охириги йиллар мобайнида АҚШ да авваллари жозибали ва обрўли меҳнат ҳисобланмаган хизмат кўрсатиш соҳаларига ишчи кучи оқимининг барқарор келиши ҳолати характерлидир. Ишчи кучи бозоридаги кучли рақобат, ҳар қандай ишга ижобий ва жиддий ёндошишни тақазо этади.

Давлат тадбиркорликка нисбатан икки вазифани қўяди: кичик тадбиркорлик структуралар сонининг ўсиши, шунингдек ушбу фирмаларнинг кўпчилиги қисми мамлакат ичида ўзларининг ҳиссалари ва аҳамиятларини ошириш учун зарурий шарт-шароитларни ташкил этишдир. Масалан, Англияда ҳукумат томонидан кичик тадбиркорликни қўллаб-қувватлашнинг уч даражаси мавжуд:

1. Бизнесни ташкил этиш ва унинг гуллаб яшнаши учун қулай муҳитни яратиш (кенг доираларда лорд Янгнинг сиёсати деб танилган)

2. Янгидан ташкил этилган корхоналарни кенг молиявий қўллаб-қувватлаш (тадбиркорларни субсидиялаш дастури). У ўз ичига бизнесни олиб бориш санъатига ўргатиш ва келгусида маслаҳат бериб туришни олади. Бизнесни олиб боришни ўргатувчи курсларнинг оммавий равишда ривожланиши янги ташкил этилган корхоналарнинг яшовчанлигига имкон яратди. Яъни ушбу курсларни тамомлаган бизнесменлар ўзлари ташкил этган корхоналарда биринчи уч йилда яшовчанлик кўрсаткичи 90% бўлган.

3. Харакат қилаётган корхоналарда маслаҳатлар ва ёрдам бериш. Корхона раҳбарларининг кўпчилиги паст молиявий база ёки раҳбарлик тажрибасининг бўлмаслиги туфайли корхонанинг ўсишини режалаштирмайдилар. Шу билан бирга 1 дан 19 тагача банд бўлганларга иборат тадбиркорлик тузилмалари, асосий иш жойларини ташкил этувчилар ҳисобланадилар ва ёрдамга жуда муҳтож ҳисобланишадилар.

Масалан Японияда ҳар қандай тадбиркор ижтимоий маслаҳат марказлари хизматларидан фойдаланиши мумкин. Бу ерда уларга бизнес-режани тузишга ёрдам беришадилар, асосий масалалар бўйича маслаҳат беришадилар, шериклар ва янги технологияларни қидиришда ёрдам кўрсатишадилар.

Ривожланган бозор иқтисодиётли давлатларнинг 30-40 йиллик тажрибаси шуни кўрсатадики, тадбиркорликнинг кичик шакллари давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг тизими яратилиши лозим. Йирик корхоналар одатда молиявий мустаҳкамликнинг муълум захираларига эгадирлар. Улар ташқи алоқалар ҳисобига иқтисодий барқарор ҳисобланишадилар. Улар ихтиёрида кучли менежмент ва маркетинг бўлимлари, лизинг, стратегик ва контроллинг марказлари мавжуд. Шу сабабли хавф-хатарни суғурталанишнинг кенг ва ишончли имкониятларига эгадирлар. Кичик бизнес корхоналари кўпчилик ҳолатларда бундай имкониятларга эга эмаслар. Шунинг учун кўпчилик ривожланган давлатларда махсус давлат, ярим давлат, тижорат, жамоатчилик структуралари ташкил этилган. Улар кичик бизнесни турли йўналишлар ва турли шаклларда (махсус давлат ва ҳудудий дастурлар доирасида сармоялаштиришдан, тадбиркорлар ва менежерларни ўқитишгача) қўллаб-қувватлашни амалга оширмоқдалар.

Ушбу мақсадларда турли хилдаги халқаро ташкилотларнинг кенг тарқалган шаҳобчалари ҳам ҳаракат қилишмоқдалар. Улар жумласига кичик ва ўрта корхоналарнинг халқаро ассоциациясидан тортиб, то Европа ва бошқа ҳудудий қўллаб-қувватлаш ва ўқитиш фондларини киритиш мумкин.

АҚШ президенти ва конгресси қошидаги кичик бизнес ассоциацияси, ўз марказий аппаратида, штатлар ва округларда, марказлар ва институтларда, университетлардаги ходимлар сонининг штати 5 минг кишини ташкил этади. Унинг бюджети 1 млрд. долларга яқинни машкил этади. Ушбу бюджет кичик бизнесни ривожлантиришнинг ҳудудий дастурларини қўллаб-қувватлашга, кичик бизнес соҳасидаги илмий тадқиқотларни молиялаштиришга, тадбиркорлар ва менежерларни тайёрлашга, семинар ва конференцияларни ўтказишга, халқаро ташкилотлар ва ривожланаётган давлатларга кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни шакллантириш ва консалтинг марказларининг фаолият юритишлари учун сарфланади.

Кўпчилик давлатларда давлат структураларидан ташқари кичик бизнес учун махсус марказий ва маҳаллий хусусий банклар, фондлар, савдо палаталари, марказлар «ишлашадилар».

Сервис ташкилотларининг самарали фаолият юритишлари учун зарурий шарт-шароитларни инфратузилма ташкил этади. Ривожланган бозор иқтисодиётли давлатларда хизмат кўрсатиш соҳаси инфратузилмаси, давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг объекти бўлиб ҳисобланади, хусусан катта ижтимоий аҳамият касб этадиган хизматлар бўлса. Ушбу хизматлар жумласига транспорт ва алоқа хизматларини келтириш мумкин. Жумладан Японияда интернет хизматлари ва уяли телефон алоқаси давлат томонидан дотациялаштирилади, йўллар ва темир йўл магистралларини куриш бюджет маблағлари ҳисобига амалга оширилади.

Ривожланган давлатлардаги хизмат кўрсатиш соҳасида фаолият юритаётган корхоналар самарадорлигининг яна бир рецепти шундан иборатки, уларда юқори малакали мутахассислардан кўпроқ фойдаланиш ҳисобланади. Ушбу давлатларда сервис соҳасида меҳнат ресурсларини рационал жалб қилиш масалалари доимий равишда менежерларнинг диққат эътиборида бўлиб келган, охириги йилларда улар ўта долзарб ҳисоблана бошланди. Агарда таққослайдиган бўлсак, Ўзбекистонда хизмат кўрсатиш соҳасида ишловчиларнинг катта қисми ёки кам малакадир, ёки ихтисослаштирилган билимлар, иш тажрибаси ва ҳокозоларга эга бўлмаган, халқ хўжалигининг бошқа соҳаларидан ўтган ходимлар ҳисобланишадилар.

Тадқиқотлар натижасида шу нарса аниқландики, ходимлар сифати масалалари сервис ташкилотининг типи ва унинг иши конкрет мазмунига боғлиқ бўлади. Ривожланган давлатларда сервис корхоналари одатда қуйидагича таснифлаштирилади:

- номоддий сектор.
- хизматларни сотиш.
- ноу-хау.

Хизматларни сотиш ва ноу-хау корхоналари турли меҳнат сиғими, капитал сиғими билан тавсифланиши ва ходимлар малакасининг турли даражаларини талаб қилиши мумкин. Айрим хизматлар, масалан компютерлаштирилган банк хизматлари ёки ҳаво қатновлари жуда катта капитал қуйилмаларни талаб қилади. қолганлари эса, жумладан тиббий хизмат кўрсатиш ёки бошқарув бўйича маслаҳат капиталнинг жуда кичик ҳажмини талаб қиладилар ёки умуман талаб қилмайдилар, лекин ишловчилар профессионализмининг юқори даражаси бўлиб фарқланади.

ХУЛОСА

Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиётимизни барқарор ривожлантиришнинг энг муҳим манбаи ва омили ҳисобланади.

2014 йилда бозор хизматлари кўрсатиш ҳажми 15,7 фоизга ўсди, уларнинг ялпи ички маҳсулот таркибидаги улуши эса 53 фоиздан 54 фоизга ошди. Бугунги кунда иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг 50 фоиздан ортиғи ушбу тармоқда меҳнат қилмоқда. Ҳар йили яратилаётган янги иш ўринларининг, авваламбор, касб-ҳунар коллежлари битирувчилари учун ташкил этилаётган иш ўринларининг учдан бир қисмидан кўпроғи айнан мазкур соҳа ҳиссасига тўғри келмоқда.

Бу борада хизматлар таркиби ҳам тубдан ўзгариб бораётганини таъкидлаш жоиз. Мобиль алоқа, юқори тезликда ишлайдиган интернет, кабелли телевизион алоқа, масофавий банк хизматлари, қишлоқ хўжалиги техникаси, автомобиллар ва технологик ускуналарни таъмирлаш ва уларга хизмат кўрсатиш каби замонавий юқори технологиялар асосидаги хизмат турлари аҳоли ўртасида тобора оммалашиб бормоқда.

Сўнгги беш йилда анъанавий маиший ва коммунал хизматлар улуши 16 фоиздан 9,5 фоизга тушди, юқори технологиялар асосидаги хизматлар улуши эса 21,2 фоизга қадар кўтарилди.

Юқори технологияларга асосланган хизматлар орасида кейинги йилларда алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари бошқа соҳаларга нисбатан жадал ривожланаётганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Ушбу хизматлар ҳажми сўнгги беш йилда 3,3 баробар, ўтган йили эса 24,5 фоизга ўсди.

Бундан хулоса чиқариш мумкинки хизмат кўрсатиш соҳасида ҳам мамлакатимизда чуқур ислохотлар олиб борилмоқда ва ривожланмоқда.

2012-2016 йилларда Президент қарорига биноан, мамлакатимизда хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришнинг асосий концептуал йўналишлари қўйидагилардан иборат бўлади:

1. Хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасида тадбиркорликнинг фаоллигини янада кучайтириш учун қўллай шарт-шароит яратиш, хусусан, бу борадаги расмиятчилик тўсиқларини бартараф этиш вазифаси қўйилган.

2. Хизматлар ҳажмини юқори сураътларда ўсишини таъминлаш ва уларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 2016 йилда 54-56 фоизга етказиш.

3. Хизматлар ва сервис соҳасида банд бўлган аҳолининг сонини мунтазам ошириб бориш.

4. Қишлоқ жойларда хизмат ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш, хусусан, қишлоқ аҳолисига кўрсатилаётган хизматлар, биринчи навбатда, коммунал-маиший, уй-жойларни таъмирлаш ва қуриш, сувдан фойдаланиш, ветеринария, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини таёрлаш ва машина трактор парклари соҳасидаги хизматлар ҳажми ва турларини янада ошириб бориш.

5. Мамлакатимизда анъанавий хизматлар турларини ривожлантириш, айрим бугунги кун талабига жавоб берадиган, аммо унитилиб кетилган хизмат турларини излаб топиш ва уларни тиклаш.

6. Хизматларнинг янги истиқболли турларини, хусусан, юридик, консалтинг, банк, молия, суғурта, лизинг ва бошқаларини жадал ривожлантириш.

7. Мамлакатимиз хизматлар экспортини кўпайтириш учун ушбу соҳа корхоналарининг халқаро бозордаги хизматлар даражаси ва сифатини оширишга эришиш.

8. Энг муҳими, хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасида ишлайдиган кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш.

Ўзбекистонда хизмат соҳаларини рағбатлантирилиши мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётининг ҳал қилувчи стратегик омилларидан бири ҳисобланади. Ҳукуматимиз томонидан чиқарилган бир қатор қарорлар натижасида бошланган кичик корхоналар ташкил этиш ва уни рағбатлантириш жараёни кейинги йилларда иқтисодиётимизда муҳим ўзгаришларга олиб келди.

Хулоса қилиш мумкинки, кичик бизнес ўз ўрнини аҳолига маиший хизмат кўрсатиш соҳаларида ҳам топмокда. Бугунги кунда маданий–маиший ускуналарини ижарага бериш ва таъмирлаш ишлари хусусан, кийим кечакларни таъмирлаш, аҳолига юқори савияда транспорт хизматини кўрсатиш (йўловчиларни ташиш), хонадонларга зарур хўжалик буюмларини (мебел, қурилиш материаллари, иътомол товарларини) етказиб буриш учун керакли хизматлар кўрсатилмокда.

Мамлакатимизда хизматлар соҳасининг ҳолати ва ривожланиш йўналишларини таҳлил қилиш натижалари шуни курсатадики, мамлакатимиздаги ва ривожланган хорижий мамлакатлардаги хизмат кўрсатиш даражаси хажми ва курсатилаётган хизматларнинг сифати ўртасидаги фарқлар унча катта эмас ҳамда ривожланиш тенденциясига эгадир.

Иқтисодий ислоҳатларни юксалтириш, иқтисодиёт соҳасида эркинлаштириш ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга йўналтирилган ижтимоий-иқтисодий устуворликларни босқичма-босқич амалга ошириш Республикамизда хизмат кўрсатиш соҳасини юқори суръатларда ривожлантиришни таъминламокда. Мамлакатимизда амалга оширилаётган қуйидаги чора-тадбирлар хизматлар соҳасини ривожланишига имкон бермокда:

❖ соғлиқни сақлаш, таълим болалар спортини ривожлантириш, компьютерлаштириш ва ахборот коммуникация технологиялари, коммунал хизматлар уй-жой қурилиши, қишлоқ инфраструктурасини ривожлантириш, иш билан бандликнинг минтақавий дастурлари, кичик бизнесни ривожлантириш, банк соҳасини ислоҳ қилиш ва бошқа тармоқ дастурларини амалга ошириш;

❖ депозитар тизим, аудиторлик, лизинг, реклама, адвокат, консалтинг, суғурта фаолиятлари, микромолиялаштириш ва кредит уюшма-ларини ташкил этиш каби янги бозор институтларининг ҳуқуқий ва ташкилий асосларини яратишга йўналтирилган чора-тадбирлар;

Хизмат соҳасисамарадорлигини ошириш, хўжалик юритишнинг бозор тизими ҳамда ҳар қандай даврнинг муҳим талабидир. Самарадорлик исталган корхонанинг иқтисодий барқарорлиги ва фаолият юритиш қобилиятини акс эттиради. ҳар қандай ишда, жумладан, корхоналар фаолиятида самарадорликнинг, ижобий натижаларнинг мавжуд бўлмаслигини, қисқача қилиб айтганда, оворагарчилик, вақт, куч ва ресурсларни йўқотиш билан изоҳлаш мумкин.

Мамлакатимизда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожланиш ҳолати хизматлар соҳаси халқ хўжалиги мажмуининг таркибий қисми бўлиб иқтисодий муносабатлар умумий тизими таркибига киради ва жамиятдаги мавжуд иқтисодий қонунларга бўйсунди. Ҳозирги кунда тармоқларнинг халқаро таснифида улар уч секторга бўлинади: бирламчи (қишлоқ хўжалиги, қазиб олиш саноати), иккиламчи (қайта ишлаш саноати) ва учламчи (хизматлар соҳаси ёки ижтимоий соҳа). Бугунги кунга келиб, иқтисодий адабиётларда хизматлар соҳасининг чегаралари тўғрисида турли фикрлар мавжуд. Жумладан, ушбу соҳага маиший хизматлар, йўловчи транспорти хизматлари, алоқа хизматлари, турар жой коммунал хизматлари, таълим, маданият, санатория-соғломлаштириш, ҳуқуқ соҳасидаги ижтимоий-иқтисодий функциялари бир-бирига ўхшаш хизматлар киради.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш даражасини янада ошириш, аҳолига янги замонавий ва сифатли хизмат турлари кўрсатиш, иқтисодий ўсишни таъминлаш ва аҳоли, биринчи навбатда, қишлоқ жойларда бандлик масаласини ҳал этишда хизмат кўрсатиш соҳасининг ролини кучайтириш мақсадида мамлакатимизда бир қатор ижобий ишлар амалга оширилмокда.

Наманган вилояти хизмат кўрсатиш ва сервис йўналишида 50,0 млрд сўм маблағ сарфлаш ҳисобига жами 592 та (100%), жумладан, 317 та савдо ва умумий овқатланиш шохобчалари, 5 та компьютер дастурлаштириш хизмати, 4 та қурилиш хизмати, 22 та қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш ва техника хизмати, 159 та маиший хизмат кўрсатиш шохобчалари, 22 та молия хизмати, 14 та соғлиқни сақлаш хизмати, 2 та технологик жихозларни таъмирлаш ва техника хизмати, 3 та транспорт хизмати, 2 та туризм

хизмати ва бошқа 42 та турдаги хизматлар кўрсатиш шохобчалари ташкил этилиб, 2243 та (100,4%) иш ўринлари яратилди.

2014 йилда жами хизматлар ҳажми 3770,5 млрд.сўмни ташкил этиб, 2013 йилнинг мос даврига нисбатан 122,0 фоиз ўсди (прогноз 122,0%).

Жумладан, алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари 128,0 фоиз (прогноз 127,2%), компьютерли программлаштириш хизматлари консультацион хизматлар билан бирга 126,4 фоиз (125,2%), транспорт хизмати 126,4 фоиз (126,0%), молия ва банк хизматлари 128,8 фоиз (124,2%), қурилиш хизматлари 125,9 фоиз (125,4%), технолигия ускуналарини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш 113,2 фоиз (113,1%), қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш 117,1 фоиз (116,3%), туризм хизмати (меҳмонхона хизмати билан биргаликда) 112,5 фоиз (112,0%), савдо хизмати 125,6 фоиз (125,2%), маиший хизматлар 120,5 фоиз (120,8%), таълим хизматлари 119,0 фоиз (118,0%), соғлиқни сақлаш хизматлари 122,2 фоиз (122,0%), қишлоқ хўжалигидаги соҳасидаги хизматлар 117,9 фоиз (117,2%) ва бошқа хизматлар 113,3 фоиз (113,0%)га бажарилди.

Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш мақсадида 2014 йил январ-сентябр ойлари давомида Микрокредит банк томонидан 2324,1 млн.сўм кредит маблағлари йўналтирилди. Соҳада 24404 та (режа 103,0%) янги иш ўринлари яратилиб, шундан 20790 таси қишлоқ жойларида ташкил этилди.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Ўзбекистон Республикаси Қонунлари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т., “Ўзбекистон”, 2008 й.
2. “Мулкчилик тўғрисида” 1990 йил 31 октябрь.
3. “Корхоналар тўғрисида” 1991 йил 15 февраль.
4. “Тадбиркорлик тўғрисида” 1991 йил 15 февраль.
5. “Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш тўғрисида” 1991 йил 19 ноябрь.
6. “Кооперация тўғрисида” 1993 йил 28 декабрь.
7. “Фуқаролик кодекси” I-қисм 1995 йил 21 декабр II-қисм, 1996 йил 29 август.
8. “Меҳнат кодекси” 1995 йил 21 декабрь.
9. “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида” 1996 йил 24 апрель.
10. “Товар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида”. 1996 йил 27 декабрь.
11. “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш тўғрисида” 1998 йил 24 декабрь.
12. “Инвестиция фаолияти тўғрисида” 1998 йил 24 декабрь.
13. “Реклама тўғрисида” 1998 йил 25 декабрь.
14. “Баҳолаш тўғрисида”. 1999 йил 19 август.
15. “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”. 2000 йил 25 май.
16. “Хусусий корхоналар тўғрисида” 2003 йил 11 декабрь.
17. “Тадбиркорлик субъектларини иқтиёрий тугатиш тартибини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”. 2007 йил 14 декабрь.
19. “Тадбиркорлик фаолиятини янада қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2009 йил 15 май.

Президент асарлари

1. Каримов И.А. Миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 1- том. Т.: “Ўзбекистон”, 1996.- 364 б.
2. Каримов И.А. Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз Т. 8 - том. Т.: “Ўзбекистон”, 2000. -528 б.
3. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз 9–том. Т.: “Ўзбекистон”, 2001.- 432 б.
4. Каримов И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва халқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. 15. –Т.: “Ўзбекистон”, 2007. - 320 б.
5. Каримов И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодийтимизни барқарор ривожлантириш йўлда. 16. – Т.: “Ўзбекистон”, 2008. - 368 б.
6. Каримов И.А. Мамлакатимиз тараққиёти ва халқимизнинг ҳаёт даражасини юксалтириш – барча демократик янгиланиш ва иқтисодий ислохотларимизнинг пировард мақсадидир. Т.: “Ўзбекистон”, НМИУ, 2007. - 200 б.
7. “Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли”. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Вазирлар Маҳкамаси ва Президент Девонининг Ўзбекистон мустақиллигининг 16 йиллигига бағишланган қўшма мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи”. 2007 йил 31 август.
8. “Инсон манфаатлари устуворлигини таъминлаш – барча ислохот ва ўзгаришларимизнинг бош мақсадидир”. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2007 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2008 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи”. 2008 йил 9 февраль.

9. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: “Ўзбекистон”, 2009. - 56 б.
10. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби”. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи”. 2009 йил 14 февраль.
11. “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш устувор мақсадимиздир”. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи”. 2010 йил 28 январь.
12. “Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини юксалтиришдир”. Президент Ислом Каримовнинг 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи”. 2010 йил 30 январь.
13. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрдаги қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув-услубий мажмуа. // Т.,-2010.
14. “Мамлакатимизни модернизация қилиш йўлини изчил давом эттириш – тараққиётимизнинг муҳим омилидир”. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 18 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. // “Зарафшон”. 2010 йил 10 декабрь.
15. “Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади”. Президент Ислом Каримовнинг 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий –иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. // “Халқ сўзи”. 2011 йил 22 январь.

Президент Фармонлари, Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, турли дастурлар, йўриқнома ва бошқа меъёрий ҳужжатлар

1. “2005-2006 йилларда давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш дастури тўғрисида”ги Қарор 2005 йил 14 март.
2. “Бозор ислохотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада эркинлаштириш соҳасидаги устувор йўналишлар амалга оширилишини жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 14 июн.
3. “Тадбиркорлик субъектларини юридик ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 14 июн.
4. “Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун жавобгарликни кучайтириш тўғрисида”ги Қарори. 2005 йил 15 июн.
5. “Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 20 июн.
6. “Ташқи иқтисодий ва савдо алоқалари, хорижий инвестицияларни жалб этиш соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 21 июл.
7. “Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатига олиш ва ҳисобга қўйишнинг хабардор қилиш тартибини жорий этиш тўғрисида”ги Қарори. 2006 йил 24 май.

8. “Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. 2006 йил 18 апрель.
9. “Ўзбекистон Республикасида 2010 йилгача бўлган даврда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. 2007 йил 23 май.
10. “Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани янада ривожлантириш юзасидан қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. 2009 йил 10 январь.
11. “Қишлоқ тараққиёти ва фаровонлиги йили” Давлат дастури тўғрисида”ги Қарори. 2009 йил 26 январь.

1. Китоблар ва туркум нашрлар

1.1. Бир томлик китоблар, монографиялар, дарсликлар, мақолалар тўплами

- 1.1.1. Абдукаримов Б.А. ва бошқалар. Корхона иқтисодиёти. Дарслик. –Т.: “Fan”, 2005. – 288 б.
- 1.1.2. Абдуллаев Ё.А. Кичик бизнес ва тадбиркорлик асослари: 100 савол ва жавоб. (1-кисм) – “Меҳнат”, 2000. – 249 б.
- 1.1.3. Абдуллаев Ё.А. Бозор иқтисодиёти асослари: 100 савол ва жавоб. – “Меҳнат”, 1997. – 230 б.
- 1.1.4. Анализ экономики. Страна, рынок, фирма. Под ред. Проф. В.Е.Рыбалкина. Учебник. – М.: Международные отношения, 1999. – 304 с.
- 1.1.5. Абдуллаев А., Муфтайдинов Қ., Айбешов Х. Кичик бизнесни бошқариш. – “Молия”, 2003. – 191 б.
- 1.1.6. Брагин Л.А. и др. Торговое дело : экономика и организация. – М.: ИНФРА – М, 1997. – 256 с.
- 1.1.7. Жалолов Ж.Ж. ва б. Хорижий мамлакатлар бозор иқтисодиёти моделлари. – Т.: ТДИУ, 1994. – 184 б.
- 1.1.8. Жалолов Ж.Ж. Бозор иқтисодиёти: Туркия моделининг сири. – Т.: “Адолат”, 1993. – 96 б.
- 1.1.9. Жумаев Н.Х. Жаҳон молиявий – иқтисодий инкирози: моҳияти, сабаб – оқибатлари ва Ўзбекистонга таъсири. Рисола. – Т.: ЖИДУ, 2009. – 56 б.
- 1.1.10. Зайнутдинов Ш.Н., Кадирходжаева Н.Р. Бозор назарияси. Дарслик. – Т.: ТДИУ, 2007. – 319 б.
- 1.1.11. Инсон тараққиёти тўғрисида маъруза. “Ўзбекистон”, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007.
- 1.1.12. Исроилов Ж.И. Тадбиркорлик субъектларида товарларни ишлаб чиқариш ва сотишни таҳлил қилиш усуллари. (Услубий тавсия). – Самарқанд. СВТИЧТП, 2004.- 38 бет.
- 1.1.13. Котлер Ф. “Основы маркетинга”. – М., Прогресс, 1990, - 736 с.
- 1.1.14. Қосимова М.С., Ходиев Б.Ю., Самадов А.Н., Мухитдинова У.С. Кичик бизнесни бошқариш. “Ўқитувчи”, 2003.- 139 б.
- 1.1.15. Левин А.И. Внутренний рынок: закономерности и проблемы развития. – М.: Мысль, 1997. - С. 260-261.
- 1.1.16. Мирзаев Қ.Ж., Мусаев Б. Кичик бизнесни бошқариш. Самарқанд. 2008. – 137 б.
- 1.1.17. Раззоқов А., Тошматов Ш., Ўрмонов Н. Иқтисодий таълимотлар тарихи. – Т.: “Молия”, 2002. – 492 б.
- 1.1.18. Раицкий К.А. Экономика предприятия. Учебник. –М.: 2000. –315с.
- 1.1.19. Расулов М. Бозор иқтисодиёти асослари. Дарслик. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999. – 484 б.
- 1.1.20. Қудратов Ғ.Ҳ., Пардаев М.Қ., Абдукаримов Б.А. Сервис ривож – аҳолининг бандлигини таъминлаш ва фаровонлигини ошириш омили. Рисола. – Т.: “Fan va texnologiya”, 2007. – 28 б.

- 1.1.21. Қудратов Ғ.Ҳ., Мирзаев Ҳ.Ж., Пардаев М.Қ. Агросервисни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари. Рисола. – Т.: “Fan va texnologiya”, 2007. – 16 б.
- 1.1.22. Қудратов Ғ.Ҳ., Пардаев М.Қ., Ўзбекистоннинг 16 йиллик тараққиёт йўли: натижалар ва вазифалар. Рисола. – Т.: “Fan va texnologiya”, 2007. – 20 б.
- 1.1.23. Қудратов Ғ.Ҳ., Пардаев М.Қ., Ўзбекистоннинг 18 йиллик тараққиёт йўли: эришилган натижалар ва вазифалар. Рисола. – Т.: “Fan va texnologiya”, 2007. – 39 б.
- 1.1.24. Султонов Ш.А. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши. Рисола. – Т.: “Молия”, 2009.- 32 б.
- 1.1.25. Султонов Ш.А. Истиклол ва тадбиркорлик. Рисола. – Т.: “Молия”, 2009.- 24 б.

Интернет ва статистика маълумотлари

1. <http://www.stat.uz>
2. <http://www.ecsocmen.edu.uz>
3. <http://www.worldbank.org>.
4. <http://www.region.uz>
5. <http://www.lex.uz>
6. <http://www.Darvoza.uz>.
7. <http://www.Review.uz>.
8. <http://www.Trede sivilization in USA>.